

ქართული ებრაელები
ისტორია და კულტურა

GEORGIAN JEWS
HISTORY AND CULTURE

יהדות גאורגיה
היסטוריה ותרבות

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
Georgian National Museum

საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
St. Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia

პროექტის და კატალოგის ავტორები

თამილა მგალობლიშვილი

იულონ გაგოშიძე

ლელა წინუაშვილი

ფოტოგრაფი: გურამ ბუმბიაშვილი

ებრაული თარგმანი
იცხაკ გერბერგი

დიზაინი: ირაკლი ხუციშვილი, ნინო ანდრიაშვილი,
მაგდა ცოცხალაშვილი

პროექტზე მუშაობდნენ: ე. ნადირაძე, თ. გელაძე, გ. კვანტიძე,
მ. ხიზანიშვილი, ნ. დათუნაშვილი, გ. კიკნაძე, ე. კავლელაშვილი,
ნ. მახათაძე, ა. დათუნაშვილი, თ. შარიქაძე, ნ. მაისურაშვილი,
გ. მარსაგოშვილი, ნ. ხულუზაური, ა. ვერულაშვილი, ნ. ლომსაძე,
ნ. მიქაძე, ჯ. დვალი, ა. მაისურაძე, კ. ნიკოლაიშვილი,
თ. ქვრივიშვილი, ზ. მესხი

რესტავრატორები: ჯ. ახოზაძე, ნ. მანაგაძე, ე. ქარსელი, ე. თევზაძე,
ნ. ბურდული, ე. ტყეშელაშვილი, მ. პაპიძე, ნ. ჯავშანაშვილი,
ნ. სოხაშვილი, გ. მინდორაშვილი

Authors of the Project and Catalogue

TAMILA MGALOBlishvili

YULON GAGOSHIDZE

LELA TSITSUASHVILI

Photographer: Guram Bumbiashvili

Hebrew translation
Itzhak Gerberg

Design: Irakli Khutsishvili, Nino Andriashvili, Magda Tsotskhalashvili

With participation of E. Nadiradze, T. Geladze, G. Kvantidze, M. Khizanishvili,
G. Kiknadze, N. Datunashvili, N. Makhatadze, A. Datunashvili, T. Sharikadze,
N. Maisurashvili, G. Marsagishvili, N. Khuluzauri, A. Verulashvili, N. Mikadze,
J. Dvali, A. Maisuradze, K. Nikolaishvili, T. Kvrivishvili, Z. Meskhi

Restorers: J. Akhobadze, N. Managadzee, E. Karseli, E. Tevzadze,
N. Burduli, E. Tkeshelashvili, M. Papidze, N. Javshanashvili, N. Sokhashvili,
G. Mindorashvili

ISBN 978-99941-9105-1-7

ებრაულ-ქართულ მართლაც სანიმუშო ურთიერთობაზე უამრავი თქმულა და დაწერილა. ამიტომაც მე ორი სიტყვით კიდევ ერთხელ დავადასტურებ იმას, რაც ბევრჯერ განუცხადებიათ — ჩვენ ვამაყობთ ამ ურთიერთობის ხანგრძლივი და განსაკუთრებული ისტორიით. ზემოთქმულს ვაცხადებ როგორც საქართველოს მოქალაქე და ასევე ხელმძღვანელი ეროვნული მუზეუმისა, იმ დაწესებულებისა, რომელიც ინახავს და სწავლობს ჩვენი ქვეყნის მემკვიდრეობას.

გამოფენა „ქართველი ებრაელები, ისტორია და კულტურა“ და მასთან დაკავშირებული კატალოგი ჩვენი მუზეუმისათვის მნიშვნელოვანი პროექტია. აღნიშნული ინიციატივა წარმოადგენს ქართველ ებრაელთა მრავალსაუკუნოვან ყოფას. ეს პროექტი ნაცოფიერი თანამშრომლობის თვალსაჩინო მაგალითია ყველასათვის, ვინც კულტურასა და პოლიტიკას ერთიან კონტექსტში აღიქვამს.

მსურს მაღლობა გადავუხადო პროექტის ყველა მონაწილესა და მხარდამჭერს: ისრაელის საელჩოს საქართველოში, ებრაულ ისტორიულ სემინარს, იერუსალიმის ბენ ცვის ინსტიტუტს, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტს და ჩვენი მუზეუმის ყველა იმ თანამშრომელს, რომლებმაც დიდი ენთუზიაზმითა და სიყვარულით მოამზადეს გამოფენა და კატალოგი.

პროფ. დავით ლორთქიფანიძე
საქართველოს ეროვნული მუზეუმის
გენერალური დირექტორი

Much is said and written about the excellent relationships between Israel and Georgia. Let me state once more that we all are proud of these special and century-old relationships. I declare this as an ordinary citizen of Georgia and also as the General Director of the Georgian National Museum, the organization that preserves and studies the heritage of our country.

The exhibition “Georgian Jews, History and Culture” and the related catalogue are seen as an important project for our Museum. This initiative presents the life of the Georgian Jews. The project is a splendid example of the fruitful cooperation for those who consider culture and politics to be within one context.

I would like to express my sincere thanks to all participants of the project and its supporters: The Embassy of Israel in Georgia, Jewish Historical Seminar, Ben-Zvi Institute for the Study of Jewish Communities of the East, St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia and to all staff of the Georgian National Museum who worked with enthusiasm and devotion on the preparation of the exhibition and the publication.

Prof. David Lordkipanidze
Director General of the
Georgian National Museum

הרבה נאמר ונכתב על היחסים המצויינים בין ישראל וגיאורגיה. אני מבקש לחזור ולציין שאנחנו גאים ביחסים המיוחדים בני מאות השנים הללו ואני מציין זאת כאזרח גיאורגי אך גם כמנכ"ל המוזיאון הלאומי של גיאורגיה שהוא הארגון שמשמר את לימודי המורשת של ארצנו. התערוכה "יהדות גיאורגיה, היסטוריה ותרבות" והקטלוג שבנושא הם פרויקט חשוב עבור המוזיאון. מדובר ביוזמה שמיצגת את חיי יהדות גיאורגיה והיא מהווה דוגמא מצויינת לשיתוף הפעולה הפורה בין מי שרואים תרבות ופוליטיקה בהקשר אחד.

אני מבקש להביע את תודותי העמוקות לכל מי שטרח בפרייקט זה ותמוך בו: שגרירות ישראל בגיאורגיה, הסמינר היהודי ההיסטורי, מכון בן צבי בירושלים, אוניברסיטת סנט אנדריו שהיא הכנסיה הגיאורגית הראשונה של הפטריארכיה של גיאורגיה וכל צוות המוזיאון הלאומי של גיאורגיה שעבד בהתלהבות ובמסירות בהכנת התערוכה והקטלוג.

דוד לורטקיפנידזה

מנכ"ל המוזיאון הלאומי של גיאורגיה

ქართველ და ებრაელ ხალხებს შორის ძირ-
ძველი მეგობრობის შთამბეჭდავი გამოხა-
ტულებაა ქართულ-ებრაული სახვითი ხე-
ლოვნების გამოფენა, რომელიც ასახავს
ებრაულ ცხოვრებას და მის მემკვიდრეობას
საქართველოში.

მსურს, პატივისცემა გამოვხატო საქართვე-
ლოს ეროვნული მუზეუმის მიმართ გამოფე-
ნის გახსნისთვის და კატალოგის გამოშვე-
ბისთვის.

ექვეგარეშეა, გამოფენა უდიდეს წვლილს შეიტანს
საქართველოსა და ისრაელს შორის არსებულ
უნიკალურ მეგობრობაში.

პატივისცემით,

იცხაკ გერბერგი

ისრაელის ელჩი საქართველოში

The deeply rooted friendly relationship between
the Georgian and Jewish nations receives an
impressive expression through an exhibition of
Georgian – Jewish fine art that presents the Jew-
ish life and its heritage in Georgia.

I wish to express my gratitude to the Geor-
gian National Museum for the production of
the exhibition as well as catalogue.

The exhibition, no doubt, is an additional contri-
bution to the unique and friendly relations be-
tween Georgia and Israel.

Sincerely,

Dr. Itzhak Gerberg
Ambassador of Israel

יחסי הידידות בת מאות השנים שבין העמים הגיאורגי
והיהודי מקבלים את ביטויים הייחודיים באמצעות
תערוכת המוצגים האתנוגרפיים של יהדות גיאורגיה
לדורותיה, על מורשתה העשירה, והקטלוג שהופק
לצורך תערוכה זו. ברצוני להודות למוזיאון הלאומי של
גיאורגיה על חלקו בהפקת התערוכה והקטלוג.
התערוכה מהווה ללא ספק נדבך נוסף ביחסים
המיוחדים והידידות שבין שתי המדינות.

בכבוד רב,

ד"ר יצחק גרברג

שגריר ישראל, גיאורגיה

საქართველოს ეპრაელაზი

მათი ისტორია და კულტურა

გამოფენის მიზანია საზოგადოებას გააცნოს ებრაელთა მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა საქართველოში – ქვეყანაში, რომელიც მრავალ ებრაელს სამშობლოდ ექცა თითქმის ძვ. წ. VI საუკუნიდან.

ეს გამოფენა ასევე ნაწილია საერთაშორისო პროექტისა “საქართველო და წმინდა მიწა”, რომელიც მიზნად ისახავს, საფუძველი ჩაუყაროს საქართველო-ისრაელის ურთიერთობების ახალ ეტაპს ამ ქვეყნებში შემონახული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების უკეთ დაცვისა და შესწავლის თვალსაზრისით.

საქართველოსა და წმინდა მიწას შორის ურთიერთობებს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. უძველესი ქართული წყაროების თანახმად, ქართულ-ებრაული ურთიერთობები ნაბუქოდონოსორ დიდის ეპოქიდან იწყება; უფრო ზუსტად კი, მის მიერ იერუსალიმის აოხრების შემდეგ, როდესაც ებრაელთა პირველი ტალღა შემოდის ქართლში. ქართული წერილობითი წყაროების მიხედვით, შემდეგშიც ებრაელთა კიდევ რამდენიმე ნაკადი მოსულა და დასახლებულა საქართველოში ძვ. წელთაღ. I — ახ. წელთაღ. I სს.-ში. თუმცა ებრაული თემის ქართლში არსებობის დამადასტურებელი ფაქტები, ჯერჯერობით, ახ. წ.-ის პირველი საუკუნეებით თარიღდება მხოლოდ.

საქართველოსა და წმინდა მიწას შორის ურთიერთობები კიდევ უფრო მჭიდრო ხდება ახ. წ. IV საუკუნეში, ქართლში ქრისტიანობის ოფიციალურად აღიარების შემდეგ. ამ პერიოდიდან მოყოლებული, სრულიად განსაკუთრებულია ქართველთა დამოკიდებულება წმინდა ქალაქ იერუსალიმისადმი. IV-V სს.-ის ქართლის დედაქალაქ მცხეთასა და მის შემოგარენში უკვე დასტურდება ქრისტესდროინდელი იერუსალიმის წმინდა ადგილების მთელი ტოპონიმია: გოლგოთა, ბეთლემი, თაბორის მთა, ზეთისხილის მთა, ბითვინია, გეთსიმანია და ა.შ.

ეს ტოპონიმები და მცხეთის პირველი ეკლესიის სახელწოდებები (“წმიდაა წმიდათაჲ”, “წმიდაა სიონი”, “დედაა ყოველთა ეკლესიათაჲ”, “წმიდათა მოციქულთაჲ”), გვიდასტურებს, რომ IV-V სს.-ში მცხეთა ქართველთათვის მეორე იერუსალიმად, მის ხატად გადაიქცა.

აღსანიშნავია, რომ ამგვარად მცხეთა, ქართლის დედაქალაქი, არა მარტო სიმბოლურად “ჩაენერა” უძველეს ქრისტიანულ საკრალურ გეოგრაფიაში (როგორც ეს სხვა ქვეყნებში ხდებოდა), არამედ ამით მომზადდა საფუძველი ქართლში იერუსალიმური ღვთისმსახურების წესის აღსასრულებლად. ამასთანავე, ქართლში დიდი იყო ზეგავლენა არა მარტო ახალაღთქმისეული, არამედ ასევე ძველადღთქმისეული იერუსალიმური ტრადიციისა.

განსაკუთრებულია მცხეთის ებრაული თემის წვლილი ქართლის გაქრისტიანებაში, რასაც ქართული წყაროებიც ადასტურებს. ქართლის განმანათლებლის, წმ. ნინოს პირველი მიმდევრები ქართლში მცხოვრები ებრაელები იყვნენ; მცხეთის პირველი მღვდელი კი მცხეთელი ებრაელი აბიათარი. უკანასკნელი წლების გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული, ძალზე მჭიდრო ურთიერთობები არსებობდა ქრისტიანულ ქართლსა და წმინდა მიწას შორის.

დღეისათვის, ვფიქრობ, უკვე შეგვიძლია ვისაუბროთ IV საუკუნის ქართლში ქრისტიანობის ორი ნაკადის არსებობის შესახებ. მათგან უძველესი ებრაულ-ქრისტიანულია, მეორე კი - ელინისტური. საბოლოოდ ამ უკანასკნელმა გაიმარჯვა.

ბუნებრივია, რომ ამ ახალმა ნაკადმა თანდათანობით განდევნა ებრაულ-ქრისტიანული ტრადიცია. ამით შეიძლება აიხნას, თუ საუკუნეთა განმავლობაში რატომ შეიცვალა და მიიჩქმალა ქართლის გაქრისტიანების პერიოდის ებრაულ-ქრისტიანული ტრადიციის ნაკვალევი და რატომ მოექცა ყურადღების ცენტრში ახალი ნაკადი, რომელიც ბერძნულ ტრადიციას ეყრდნობოდა.

ამისდა მიუხედავად, დღემდე შემორჩენილია უძველესი, ებრაულ-ქრისტიანული ტრადიციის

კვალი ქართულ საისტორიო და ლიტურგიკულ წყაროებში და, ამგვარად, მთელი სიცხადით წარმოჩნდება მცხეთის ებრაული თემის როლი ქართლის გაქრისტიანებაში.

მცხეთის ებრაულ თემში ქრისტიანების არსებობას ასევე ადასტურებს ორი სპეციფიკური ნეკროპოლისი მცხეთასა და ურბნისში, რომლებიც სრულიად განსხვავდება საქართველოში არსებული ყველა სხვა ნეკროპოლისისგან.

THE JEWS OF GEORGIA

Their History and Culture

The objective of the exhibition is to acquaint the public with the rich Jewish cultural heritage in Georgia, the country which became a motherland for many Jews as early as the 6th century BC.

For us the exhibition is also part of a large international project "Holy Land and Georgia", which aims at further promoting collaboration between Israel and Georgia in the sphere of the preservation and study of the cultural heritage of both countries.

The history of relations between Georgia and the Holy Land counts many centuries. According to ancient Georgian sources, the relations of Georgians with Hebrews can be traced back to the time of Nabuchodonosor the Great, more precisely to the period after the looting and destruction of Jerusalem, when the first wave of Jews entered Kartli. Georgian written sources also refer to several subsequent waves of Jews arriving and settling down in Georgia between the 1st century BC and the 1st century AD. However, at present the Jewish presence in Georgia is documented by other pieces of direct evidence from the early centuries AD.

The relations between Georgia and the Holy Land became particularly intimate in the 4th century, after the adoption of Christianity as official re-

ligion in Kartli, Eastern Georgia. The special attitude of the Georgians towards the Holy City of Jerusalem is evidenced by the names given to various places in Mtskheta and its environs in the 4th-5th century repeating those in Jerusalem in the time of Christ, namely: Golgotha, Bethlehem, Mount Tabor, Mount of Olives, Bithynia and Gethsemane. The names of the earliest church ("Holy of Holies", "Holy Zion", "Mother of All Churches", "Of the Holy Apostles") built in Mtskheta in the 4th and 5th centuries and the aforementioned toponyms suggest that Mtskheta was built as the image of Jerusalem of the 4th-5th century. Mtskheta is actually another Jerusalem – another Jerusalem in Georgia.

However, it is also noteworthy that this not only meant the symbolic inclusion of Mtskheta, capital of Kartli, into the sacral Christian geography (as was the case in other ancient countries), but also had practical liturgical implications as it prepared grounds for the adoption of the church rite of Jerusalem. Kartli was under the influence of Jerusalem tradition of not only of the New Testament, but of the Old Testament as well.

Another remarkable fact is the important contribution made by the Jewish community of Mtskheta to the success of Christianity in Georgia, as described in ancient Georgian sources. The first followers of St Nino, the Illuminator of Kartli, were Jews from Mtskheta, while the first priest of Mtskheta was a local Jew named Abiathar. The

היהודים של גיאורגיה

היסטוריה ותרבות

מטרת התערוכה היא לאפשר לציבור הרחב הכרה עם המורשת התרבותית היהודית העשירה של גיאורגיה, ארץ שהפכה למולדת לרבים מהיהודים החל מהמאה השישית לפני הספירה. התערוכה היא גם חלק מפריקט בינלאומי רחב היקף "ארץ הקודש וגיאורגיה" שמטרתו להמשיך ולקדם את שיתוף הפעולה בין ישראל וגיאורגיה בתחום השימור והלמידה של המורשת התרבותית של שני העמים.

במנין ההיסטוריה של היחסים בין גיאורגיה לארץ הקודש יש מאות שנים, בהתאם למקורות גיאורגיים עתיקים ניתן לגלות עקבותיהם של קשרים בין גיאורגים לעברים (יהודים) כבר בתקופת נבוכדנצר הגדול, ליתר דיוק בתקופה שלאחר חורבן ירושלים, כאשר הגל הראשון של היהודים הגולים הגיע לקארטלי. מקורות גיאורגים מתייחסים למספר גלי התיישבויות של יהודים בגיאורגיה בין המאה הראשונה לפנה"ס למאה הראשונה שלאחר הספירה. יחד עם זאת התיעד העובדתי לגבי נוכחות יהודית בגיאורגיה מתייחס רק לתחילת המאות הראשונות שלאחר הספירה.

היחסים בין גיאורגיה וארץ הקודש הפכו קרובים במיוחד במאה הרביעית לספירה לאחר שהנצרות אומצה כדת הרשמית בקארטלי שבגיאורגיה המזרחית. ההתייחסות המיוחדת של הגיאורגים לארץ הקודש בירושלים באה לידי ביטוי בשמות שניתנו למקומות שונים באזור מצחתי במאות הרביעית והחמישית לספירה, שמות שהם זהים למקור כגון גולגתא, בית לחם, הר תבור, הר הזיתים, ביתניה וגת שמנים. אופי השמות של הכנסיות הראשונות בגיאורגיה ("קודש הקדושים", "ציון הקדושה", אם כל הכנסיות") שנבנו במצחתי בתקופה זאת רומז שהכונה היתה לבנות את מצחתי בהתאם למודל של ירושלים. מצחתי לפי התפיסה הגיאורגית היא למעשה ירושלים האחרת בגיאורגיה. חשוב לציין שמשמעות הדבר לא היתה רק הכללת הסימלית של מצחתי בתחום השפעת הנצרות (בדומה לארצות עתיקות אחרות) אלא שהיתה לכך גם משמעות ליטורגית (פיסול באבן) מעשית ואימוץ

כללי הטקס הכנסייתי של ירושלים ולמעשה קארטלי נהנתה מהשפעתה המסורתית של ירושלים לא רק של הברית החדשה אלא גם של הברית הישנה (התנ"ך).

עובדה מעניינת נוספת היא עצם חשיבות התרומה של יהדות גיאורגיה במצחתי להנחלת הנצרות בגיאורגיה. כפי שמתואר במקורות הגיאורגים החשובים בין חסידיה של נינו הקדושה, שהיתה ידועה בשם "המאור של קארטלי", היו יהודים ממצחתי, והכומר הראשון של אזור זה היה יהודי מקומי ששמו אביתר.

המחקר בנושא זה במהלך עשרות השנים האחרונות מוכיח קיומם של יחסים קרובים במיוחד בין הנצרות הגיאורגית לארץ הקודש, שמקורם בעבר הרחוק. נכון להיום ניתן לזהות שתי מגמות בנצרות הגיאורגית במאה הרביעית לספירה:

המגמה המוקדמת יותר היא מסורת יהודית נוצרית והמסורת המאוחרת יותר היא הלניסטית.

נצחונה של הנצרות ההלניסטית הפך לעובדה לאחר שזו הוכרזה כדת מדינה רשמית ובהדרגה הלכה גברה המגמה החדשה יותר על המסורת היהודית נוצרית, מה שמסביר גם את העובדה ששרידי המסורת היהודית הנוצרית בגיאורגיה סבלו מהתעלמות במשך מאות שנים. תשומת הלב הדתית עברה למגמה החדשה דהיינו למסורת היוונית, יחד עם זאת ניתן עדין למצוא סימנים של שרידים של המסורת העתיקה יותר במקורות היסטוריים וליטורגיים גיאורגים ישנים ולהבין טוב יותר את תפקידה של הקהילה היהודית בהכנסתה של קארטלי תחת כנפי הנצרות.

טאמילה מגאלובלישוילי

אוניברסיטת סנט אנדריוס

האוניברסיטה הגיאורגית הראשונה של הפטריארכיה של גיאורגיה

research conducted over the past decades has shown a particularly intimate relationship between Georgian Christianity and the Holy Land taking its roots in early times.

At present it seems possible to identify two trends in Christianity as it existed in 4th century Kartli. The earliest was the Jewish-Christian tradition, which was followed by the Hellenistic one. The triumph of the latter is evidenced by the proclamation of the official state religion. Naturally, little by little the new trend superseded the Jewish-Christian tradition. This may serve as an explanation to the fact that the vestiges of the Jewish-Christian tradition were ignored and concealed for centuries at the time of Georgia's conversion, and attention was shifted to the new trend, i.e. the Greek tradition.

However, it is still possible to trace remnants of this ancient tradition in old Georgian historical and liturgical sources and thus reveal with perfect clarity the role the Jewish community of Mtskheta in converting Kartli to Christianity.

The presence of Christians in the Jewish community in Mtskheta is also evident by the specificity of the necropolises found at Samtavro, Mtskheta and at Urnisi, a town not far from Mtskheta. These two necropolises differ from all the other similar sites preserved in Georgia.

Tamila Mgaloblishvili

St. Andrew the First-Called Georgian University
of the Patriarchate of Georgia

თუკი ძვ.წ. VI-I საუკუნეების არქეოლოგიურ მასალაში ებრაელთა საქართველოში ყოფნის კვალი ჯერჯერობით არ ჩანს, ქრისტიანული წელთაღრიცხვის პირველივე საუკუნეებიდან სიტუაცია მკვეთრად იცვლება: ამ დროიდან მოკიდებული უკვე მრავლად გვაქვს როგორც პირდაპირი, ისე ირიბი მონაცემები ებრაული მოსახლეობის არსებობის შესახებ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, განსაკუთრებით კი ქალაქებში — მცხეთასა და ურბნისში.

მცხეთაში ჯერ კიდევ 1872 წელს, სამთავროს ძველი ნეკროპოლის გათხრების დროს აღმოჩნდა სტელა ებრაული ეპიგრაფით, რომელშიც მოხსენიებულია “მამა იედუდა, მეტსახელად გურკი” (“გურკ” ძველ-ებრაულად ნიშნავს “ქართველი”). 1938 წელს იმავე სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩნდა მეორე ასეთივე ებრაულწარწერიანი სტელა, სადაც მოიხსენიებიან “იოსებ ბარ ხაზან და მისი ძმა შალომ”. საფლავის ქვები II-V საუკუნეებით თარიღდება. ამავე პერიოდს განეკუთვნება მცხეთაში ნაპოვნი ოქროს ფირფიტა ებრაული წარწერით – ამულეტი, რომელიც ეკუთვნოდა მცხეთელ ებრაელს, აბრაჰამ სარას ძეს. ამრიგად, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისის მცხეთაში ებრაული თემი ნამდვილად ცხოვრობდა და რომ სამთავროს სამაროვანზე გათხრილი ამ ხანის ათასობით სამარხს შორის ზოგიერთი მაინც ებრაელს ეკუთვნოდა.

ამასთან დაკავშირებით, საყურადღებოა ისიც, რომ სამთავროს სამაროვანს, როგორც ირკვევა, ადრეული ქრისტიანობის ხანაში იერუსალიმური, ებრაულ-არამეული წარმოშობის სახელი “აკლდამა” (“აკელდამა”, იხ. საქმე მო-

ციქულთა, I, 19-20) ეწოდებოდა (შემდგომში ეს სახელწოდება გადავიდა ქვაყუთზე — სამარხის იმ სახეობაზე, რომელიც სამთავროზეა გავრცელებული). გარდა ამისა, სამთავროს ამ ხანის სამარხებში დაკრძალულთა ორიენტაციაც განსხვავდება საქართველოში შესწავლილი სხვა თანადროული სამარხებისაგან (მიცვალებულების უმეტესობა აქ თავით აღმოსავლეთისკენ წევს) და თავისებურია სამარხეული ინვენტარიც: სამთავროს სამაროვანზე 1967 წლამდე გათხრილი IV-VIII სს-ის 1600 სამარხიდან 400 ინვენტარიან სამარხში 1100-ზე მეტი მინის სანელსაცხებლე აღმოჩნდა, 59 სამარხში კი მართო მინის ჭურჭელი იყო. მინის სანელსაცხებლების სიმრავლით გამოირჩევა სამთავროს სამაროვნის I-III საუკუნეთა სამარხებიც, სადაც აღმოჩენილია ასამდე სანელსაცხებლე. მინის ეს ჭურჭელი სურნელოვანი ზეთების გადასაზიდად მოიხმარებოდა, ნელსურნელებით მიცვალებულთა განბანვა კი იმდროინდელი ებრაელების დაკრძალვის რიტუალის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილი იყო (იხ., მარკოზი 16,1).

საქართველოში შესწავლილი ერთადერთი ძველი ნეკროპოლი, გარდა სამთავროსი, რომელიც მას ჰგავს ორივე, ზემოთ ხსენებული ნიშნით, ე.ი. როგორც მიცვალებულთა ორიენტაციით, ისე მინის სანელსაცხებლე ჭურჭლის სიუხვით, ურბნისის I-III საუკუნის სამაროვანია და ურბნისშიც, როგორც ეს ცნობილია ძველი ქართული წერილობითი წყაროებიდან, ებრაული თემი ცხოვრობდა IV საუკუნის დასაწყისში, როცა საქართველოს განმანათლებელი წმ. ნინო იერუსალიმიდან საქართველოში შემოვიდა. ურბნისის სამაროვნის 140 ინვენტარიანი სამარხიდან

65 სამარხში მინის 200-ზე მეტი სანელსაცხებლე ჭურჭელი აღმოჩნდა, ერთ სამარხში კი საბეჭდავი ბეჭედიც იყო ებრაული წარწერით: “მონ-მოზა”.

ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისში ებრაელები მცხეთისა და ურბნისის გარდა საქართველოში სხვაგანაც ცხოვრობდნენ. ამის მოწმე უნდა იყოს, მაგალითად, დედოფლის გორაზე (ქარელის რაიონი) აღმოჩენილი ბრინჯაოს ორი აქანდაზის მაგვარი ნივთი, ე.წ. ბატილუმი. ანალოგიური ნივთები გავრცელებული იყო I საუკუნის პალესტინაში და იმ ქვეყნებში, სადაც ებრაული დიასპორა არსებობდა (სირია, კართაგენი, რომი). ბატილუმები, როგორც ჩანს, ებრაელთა საოჯახო რელიგიურ რიტუალებში გამოიყენებოდა და, შესაძლებელია, როგორღაც დაკრძალვის რიტუალთანაც ყოფილიყო დაკავშირებული, რაზეც მიგვანიშნებს მათი გამოსახულებების არსებობა ებრაელთა საფლავების ქვებზე ჩრდილო აფრიკაში. საყურადღებოა, რომ მცხეთაში აღმოჩენილ ერთ-ერთ ებრაულწარწერიან საფლავის ქვაზეც, დაკრძალვის ძველ ებრაულ წესთან დაკავშირებულ მინის სანელსაცხებლე ჭურჭელთან ერთად, ბატილუმის მაგვარი ნივთიც არის გამოქანდაკებული. I საუკუნის რკინის ბატილუმი მცხეთაშიც აღმოჩნდა.

იულონ გაგოშიძე

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის
მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

While there is no trace of the presence of Jews in Georgia in the archaeological material of the 6th -1st cc BC, the situation changes dramatically from the very first centuries AD: there are numerous direct and indirect evidences of the presence of Jewish population in different parts of Georgia, particularly in the cities of Mtskheta and Urnisi.

Yet in 1872, excavations at the ancient Samtavro necropolis in Mtskheta yielded a tomb stele with a Hebrew epitaph commemorating "Father Jehudah, nicknamed Gurk" (*Gurk* means a Georgian in old Hebrew). In 1938 the same Samtavro necropolis revealed another similar stele with a Hebrew inscription mentioning "Joseph bar Khazan and his brother Shalom". Both tombstones date from the second to fifth centuries AD. So does a gold strip bearing an inscription in Hebrew; it is an amulet belonging to a Jewish person from Mtskheta – Abraham, son of Sarah. Thus, it can be concluded that a Jewish community did live in Mtskheta at the beginning of New Era and that at least some of the thousands of tombs of this time at Samtavro necropolis belonged to the Jews.

In this connection it is also noteworthy that, as it becomes clear, in early Christian period the Samtavro necropolis was called *akldama* ("Akeldam", see *Acts*, I, 19-20) – a word of Jerusalem, or Hebrew-Aramaic origin (later this name moved to a cyst – the type of a tomb common at Samtavro). Apart from this, the orientation of the deceased at Samtavro tombs of this time differ from their contemporary ones researched elsewhere in Georgia (most of the deceased are laid with their heads eastwards). The burial inventory is very specific too: four hundred sixth to eighth centu-

ry burials with inventory out of 1,600 recovered before 1967 turned out 1,100 glass unguentaria, while only glassware was revealed in 59 tombs. Tombs of the 1st -3rd cc of the Samtavro necropolis are also distinguished by abundance of glass unguentaria, where nearly 100 of those have been uncovered. These glass vessels were used for transporting fragrant oils and application of aromatic oils and ointments was absolutely important in burial rituals of Jews (see *Mark* 16,1).

Apart from Samtavro, the only ancient necropolis researched in Georgia, which is equivalent to it with respect to both above mentioned features, i. e. by the orientation of the deceased as well as by abundance of glass vessels, is the Urnisi necropolis dated to the 1st -3rd centuries. As it is known from ancient Georgian written sources, a Jewish community lived at Urnisi at the beginning of the 4th century, when the Georgian apostle St. Nino arrived in Georgia from Jerusalem. Over 200 unguentaria were recovered in 65 burials out of 140 of the Urnisi necropolis, while one tomb even yielded a signet ring bearing a Hebrew inscription – "testimony".

At the beginning of our era Jews lived not only in Mtskheta and Urnisi but elsewhere in Georgia, which is quite reliably attested by, for example, two bronze spade-like objects, the so called *batilli* at Dedoplist Gora (Kareli district). Analogous objects were common in the first-century Palestine and in those countries which had Jewish Diasporas (Syria, Cartagena, Rome). Apparently, these Jews used *batilli* as objects in performing their family religious rituals and they may have somehow been related to funerary rites. It is evidenced by the fact that representa-

tions of these objects occur on Jewish tombstones in Northern Africa. It is remarkable, that one of the tombstones with a Hebrew inscription excavated in Mtskheta a *batillum*-like object is sculptured alongside a glass unguentarium related to old Jewish funerary rites. A first-century iron *batillum* was found at Mtskheta too.

Iulon Gagoshidze

Chief Scientist of
Georgian National Museum

ებრაელები უძველესი რელიგიის, ისტორიისა და კულტურის მქონე ერია. მიუხედავად იმ დევნისა, რასაც ისინი სხვადასხვა ქვეყანაში განიცდიდნენ საუკუნეების განმავლობაში, მათ არათუ შეინარჩუნეს თვითმყოფადობა, არამედ განავითარეს თავიანთი კულტურა. ამასთანავე, ისინი ბრწყინვალედ ახერხებდნენ ადგილობრივ ტრადიციებთან ადაპტაციასა და სინთეზს. ეს განსაკუთრებით ნიშანდობლივია საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთათვის. საქართველო ხომ ის იშვიათი გამონაკლისი ქვეყანაა, სადაც ებრაელებს ისტორიულად არამცთუ დევნიდნენ, არამედ მათ მიმართ ყოველთვის კეთილსა და მეგობრულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდნენ. ალბათ სწორედ ამით აიხსნება ის უნიკალური ფენომენი, რომ მხოლოდ საქართველოში ებრაელებს, გარდა აღმსარებლობისა, არ ჰქონდათ განსხვავებული ენა ან დიალექტი, თითქმის არ გამოირჩეოდნენ ჩაცმულობით (რაც ნათლად ჩანს ამ გამოფენაზეც), არასოდეს ცხოვრობდნენ გეტოებში. გამოთქმაც – ქართველი ებრაელი ნათელს ხდის, თუ როგორ საფუძვლიანად დამკვიდრდა საქართველოში ებრაელობა, როგორ შეიყვარა ქართული ენა, ადგილობრივი ტრადიციები, ისე, რომ არ დაკნინებია ებრაული ადათ-წესი. ამ ასიმილაციის მიუხედავად, რომელიც ახლავს დიასპორაში ცხოვრებას, ქართველმა ებრაელებმა საუკუნეების მანძილზე სათუთად ატარეს და დღემდე შემოინახეს თავიანთი რელიგია და ზნე-ჩვეულებანი. ისინი მტკიცედ იცავდნენ მოსეს მცნებებს, განსაკუთრებით კი, მეორე მცნებას, ანუ მათთვის აკრძალული იყო გამოსახულების შექმნა, რამაც განაპირობა არა ესთეტიკური, არა-

მედ უფრო მეტად ცერემონიალური ხელოვნების განვითარება.

გამოფენაზე უძველესს ექსპონატებთან ერთად წარმოგენილია საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის კოლექცია, რომელიც 1933-1951 წლებში სინაგოგის გუმბათიან შენობაში იყო განთავსებული. მუზეუმის დაარსებამ საფუძველი ჩაუყარა საქართველოს ებრაელთა ისტორიული წარსულის კვლევასა და მეცნიერულ შესწავლას. მუზეუმის კოლექციის შესაგროვებლად 1933-1936 წლებში ებრაელებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში მოეწყო ეთნოგრაფიული ექსპედიციები. მუზეუმის თანამშრომლები ეძებდნენ საქართველოს ებრაელთა ისტორიის, კულტურისა და ყოფის ამსახველ ექსპონატებს. შეგროვდა უამრავი ჩანახატი, ფოტო, ეროვნული კოსტიუმი, აქეს-სუარი, ამულეტი, ფოლკლორული მასალა, საკულტო-რელიგიური და სხვა ყოფილი ნივთი. ექსპედიციაში მონაწილე მონვეული ქართველი მხატვრები ადგილზევე აკეთებდნენ ებრაელთა ტიპაჟებისა და მათი ცხოვრების ამსახველი დეტალების ესკიზებს და შემდეგ უკვე მუზეუმში ჩამოტანილი ნივთების საფუძველზე ქმნიდნენ ებრაული ყოფისა თუ რელიგიურ-რიტუალური შინაარსის სურათებს. მუზეუმს უკავშირდება შალომ კობოშვილის სახელობის შალომ კობოშვილი (1876-1941) პირველი ებრაელი მხატვარი საქართველოში და მისი საოცარი ბიოგრაფიის წყალობით სრულიად განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს. თავის დროზე მას მშობლებმა ებრაული ტრადიციის თანახმად აუკრძალეს მხატვრობის შესწავლა და მხოლოდ 61 წლის ასაკში აიხდინა კობოშვილმა ბავშვობის

ოცნება და დაიწყო ხატვა, როდესაც 1937 წელს საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დარაჯად დაიწყო მუშაობა. იქ ნანახმა სურათებმა უბიძგეს საკუთარ შემოქმედებაში გამოეხატა თავისი ხალხის ისტორია. მისი მოღვაწეობა მხოლოდ სამ წელიწადს გაგრძელდა (გარდაცვალებამდე), მაგრამ ამ მოკლე დროის მანძილზეც მან მოახერხა შეექმნა ქართველ ებრაელთა ყოფის საოცარი დოკუმენტური მატრიანე. შალომ კობოშვილისა და ქართველი მხატვრის დავით გველესიანის (1890-1949) ნამუშევრებში ყველაზე საინტერესოდ და ხატოვნად აისახა ქართველ ებრაელთა ცხოვრება.

1951 წელს მუზეუმი დაიხურა როგორც სიონიზმის კერა, ხოლო სინაგოგის შენობის კონფისკაციის შემდეგ ყველა ექსპონატი გადაეცა სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს მუზეუმს, იოსებ გრიშაშვილის სახელობის თბილისის ისტორიის მუზეუმსა (ქარვასლას) და ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრს, სადაც ეს კოლექციები დღემდეა დაცული.

1988 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელშეწყობით დაარსდა ქართულ-ებრაულ ურთიერთობათა ასოციაცია. 1992 წელს საქართველოს მთავრობის ბრძანების საფუძველზე ამ ასოციაციამ თბილისში აღადგინა ებრაული მუზეუმი. ამ დღიდან იგი დავით ბააზოვის სახელს ატარებს. მუზეუმი ისევ განთავსდა ძველი სინაგოგის შენობაში, რომლის ავარიული მდგომარეობის გამო კოლექციები კვლავ საქართველოს ეროვნული მუზეუმის საცავებსა და ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული. 1992-2001 წლებში მუზეუმის დირექტორი გახლდათ დოქტორი შალვა ნინუაშვილი. ამჟამად

მუზეუმს ბატონი გივი ლამბაშიძე ხელმძღვანელობს.

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი უკვე მესამედ აწყობს ებრაული მუზეუმის კოლექციის გამოფენას. ი. გრიშაშვილის სახელობის თბილისის ისტორიის მუზეუმში (ქარვასლა) 2006 წელს შალომ კობოშვილის 130 წლის იუბილესთან დაკავშირებით მოაწყო მისი პერსონალური გამოფენა და გამოიცა სრული კატალოგი, ხოლო 2008 წელს საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დაარსების 75 და ისრაელის სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის 60 წლისთავთან დაკავშირებით მოეწყო გამოფენა “მარადიული ცეცხლი. ქართველ ებრაელთა კულტურა და ყოფა” და ასევე გამოიცა სრული კატალოგი.

მესამე გამოფენა, რომელიც შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმში ეწყობა და ეძღვნება იერუსალიმის ბენ ცვის ებრაული ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ საერთაშორისო კონფერენციას „ქართველი ებრაელები. მათი ისტორია და კულტურა“, გარდა ებრაული მუზეუმის კოლექციისა(მე-XIX-XX სს. ექსპონატები), წარმოგვიდგენს ასევე ქართველ ებრაელთა უძველესი ისტორიის ამსახველ მატერიალური კულტურის ძეგლებს საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრისა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს, დიდი მცხეთის სახელმწიფო არქეოლოგიური მუზეუმის კოლექციებიდან.

ლელა ნინუაშვილი
ხელოვნებათმცოდნე
გამოფენების კურატორი
საქართველოს ეროვნული მუზეუმი

It is a fact that, Jews are people of great religion, history and culture. Despite victimization, which they had suffered in various countries for centuries, not only had they kept their origin, but they managed to develop their own culture. Besides they perfectly managed to adopt and synthesize with the local traditions. This is particularly characteristic for the Georgian Jews. Georgian itself, is the rarest exception, where the kind and friendly attitude was shown towards them ever since. Probably, this is the reason which explains the unique phenomenon, that only in Georgia, the Jews, except religious, did not have different language and dialect, they hardly differ with clothes (which is obviously shown at the exhibition), they had never lived in ghettos. Georgian Jew - even this expression makes clear how thoroughly Jewry in Georgia, how they loved Georgian language, customs so as not to forget Jewish customs. Despite definite assimilation, which is common for co-living in Diaspora, Georgian Jews tenderly kept and brought their own religion through centuries. They strictly followed the commandment of Moses, especially the second one – it was forbidden for them to create a portrayal, which made stipulation for not only for aesthetical, but moreover for development of ceremonial art.

At this exhibition we tried to represent the oldest Jewish exhibits and as well the Georgian Jews Historic-ethnographic Museum's collection, which in the 1933-1951 was located in ancient cupula-shaped Synagogue . By setting up the museum, the research and scientific studies of Georgian Jews historical past life, was assumed as a basis.

In order to gather the museum's collection in 1933-1936, the expeditions took place in the regions sol-

idly inhabited by the Jews. It was possible to collect a great number of sketches, photos, amulets, cult and religious materials, national costumes and other exhibits. The convoked artists, participated in expedition, were fixing and spotting the Jews standards and details reflecting their mode of life.. With this museum is associated the name of the self-taught artist Shalom Koboshvili (1876-1941). Shalom Koboshvili is the first Jewish painter in Georgia and owing to his magnificent biography, he deserves the special attention. In that period he was banned to paint by his parents, according to the Jewish traditions. Only at the age of 61 his dream came true and he started to paint when he began working as a guardian at the Jewish Historic-ethnographic museum of Georgia in 1937. The drawing, seen there stimulated him to reflect the life and history of his people in his works. His creative activity lasted only for three years (before he died), but even during such a short period he managed to create the documentary-narrative chronicle of the magnificent mode of life of Georgian Jews.

In 1951 the museum was closed down, as the hearth of Sionism, after seizure of the synagogue, every exhibits was handled to the S.Janashia Georgian Museum, I.Grishashvili Tbilisi History Museum (Karvasla) and the National Centre of Manuscripts. Up today they are still kept there.

In 1988 by support of the Georgian Academy of Sciences was founded the Association of Georgian-Jewish Relations. In 1992, under order of Georgian Government, the Jewish Museum was restored by the above mentioned association, since then it has been named after David Baazov. The museum was situated in the building of the old Synagogue, but due to its dan-

gerous and wrecking conditions, the collections are still kept in the depositories of the Georgian National Museum and the National Centre of Manuscripts. In 1992-2001 the Director of this Museum was Dr. Shalva Tsitsuashvili, nowadays it is conducted by Mr. Givi Gambashidze.

Georgian National Museum is organizing the third exhibition of the Jewish museum's collection. In the I. Grishashvili Tbilisi History Museum (Karvasla) in 2006 conducted the personal exhibition of Shalom Koboshvili and published complete catalogue of his works due to the special data – the 130th Anniversary of painter and in 2008 was the year of accomplishing 75 years of foundation of the Georgian Jews Historic-ethnographic museum and the 60th Anniversary of the Independence of the State of Israel was dedicated the exhibition "Eternal Flame" (Culture and Habit of Georgian Jews).

Third exhibition take place in Sh. Amiranashvili Museum of Fine Arts and dedicates to the Jewish Historical Seminars organized by the Jerusalem's Ben Zvi Jewish Institute. This exhibition represents not only the collection of Jewish museum (XIX-XX c. exhibits), but as well oldest historical Georgian Jews items from the collections of Georgian National Museum, National Centre of Manuscripts and National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia, Didi Mtskheta State Archaeological Reservation-Museum.

Lela Tsitsuashvili

Art historian

Shalva Amiranashvili Museum of Fine Art
Curator of the Exhibitions

גיאורגים – יהודים. בשנת 1992 בהוראת הממשלה הגיאורגית המוזיאון היהודי שוקם בסיועה של אגודה זו ונקרא ע"ש דוד באזוב, אולם בשל מצבו הרעוע של בנין המוזיאון המוצגים נשמרים במוזיאון הלאומי של גיאורגיה והמרכז הלאומי לכתבי עת.

המוזיאון הלאומי של גיאורגיה מארגן זאת הפעם השלישית תערוכה של אוסף הפריטים של המוזיאון היהודי בגיאורגיה שאליו נוספו גם מוצגים ופריטים גיאורגים יהודים עתיקים ממוזיאונים נוספים בגיאורגיה. תערוכה זו, במוזיאון האומנות ע"ש אמיראנאשוילי, מוקדשת לכנס הבינלאומי שנערך בגיאורגיה בנושא "יהדות גיאורגיה – היסטוריה ותרבות".

ללה טסיטאשוילי

היסטוריונית של האומנות

אוצרת התערוכות במוזיאון האומנות ע"ש שלווה אמיראנאשוילי

היהודים הם עם סגולה עם דת דגולה, היסטוריה ותרבות. למרות האסונות שסבלו היהודים בארצות השונות במשך מאות בשנים הם הצליחו לשמר את מורשתם ולפתח את תרבותם. בנוסף, הם אימצו תרבויות מקומיות והשתלבו בהן, מה שאפיין גם את יהודי גיאורגיה.

גיאורגיה היתה היוצאת מהכלל מבין אומות העולם והפגינה לאורך שנים גישה ידידותית וחיובית כלפי תושביה היהודים. ניתן להסביר זאת בעובדה שליהודי גיאורגיה, למרות דתם, לא היתה שפה שונה (או דיאלקט שונה) או לבוש אחר (כפי שרואים בבירור בתערוכה) והם מעולם לא גרו בגיטאות. יחד עם זאת למרות הטמעות בחברה הגיאורגית, היהודים שמרו על דתם, דת משה, שאסרה עליהם כל צלם ומסכה. מה שבמקביל יצר תנאי מגביל בהתפתחותה של האמנות הדתית הטקסית.

בתערוכה זאת נעשה ניסיון לתת ביטוי לתערוכות יהודיות עתיקות ולאוסף היהודי ההיסטורי - אתנוגרפי. יצוין שבשנים 1935-1951 הוחזקו הפריטים השונים בבית הכנסת העתיק המקומי. תחילת האוסף היתה בשנים 1933 – 1936 והפריטים שבו נאספו באזורים בהם התגוררו בעבר יהודי גיאורגיה, מה שאיפשר לאסוף ולתקן את הפריטים השונים תחת פיקוחם של האמנים עצמם.

דוגמא מיוחדת לאמן יהודי בן אותה התקופה הוא שלום קובושוילי (1876-1941) שהיה הצייר היהודי הגיאורגי הראשון ולמרות שהחל לצייר רק בגיל 61 וצייר במשך 3 שנים בלבד הוא השאיר את חותמו האמנותי על התיעוד ההיסטורי של חיי היהודים בגיאורגיה.

בשנת 1951 המוזיאון היהודי בבית הכנסת נסגר והועבר למוזיאונים מקומיים. בשנת 1988, בסיוע האקדמיה למדעים של גיאורגיה, הוקמה אגודה לקידום יחסי

1-4. მინის სანელსაცხებლები. ურბნისი I ს
Glass flasks. Urnisi. 1st c
קנקני זכוכית

5-9. მინის სანელსაცხებლები. ურბნისი I ს
Glass flasks. Urnisi. 1st c
קנקני זכוכית

10-16. მინის მინიატიურული სანელსაცხებლეები. ურბნისი I ს
Glass miniature flasks. Urbnisi. 1st c

קנקני זכוכית מיניאטურים

17-20 . მინის სანელსაცხებლეები. ურბნისი I ს
Glass flasks. Urbnisi. 1st c

קנקני זכוכית

21-23. მინის სანელსაცხებლები. ურბნისი I ს
Glass flasks. Urnisi. 1st c

ბეკუაი ჯიჲთი

26-31. მინის მინიატიურული სანელსაცხებლები. ურბნისი I ს
Glass miniature flasks. Urnisi. 1st c

ბეკუაი ჯიჲთი

24. მინის ბოთლი ურბნისი I ს
Glass bottle. Urnisi. 1st c

ბეკუაი ჯიჲთი

25. თიხის უნგვენტარიუმი.
ურბნისი I ს
Ceramic unguentarium.
Urnisi. 1st c

ბეკუაი ჯიჲთი

32-35. თიხის ჭურჭელი. ურბნისი I ს
Ceramic vessels. Urnisi. 1st c
כלי קרמיקה

36. ებრაული საბეჭდავის ანაბეჭდი. ურბნისი. III ს
The impression of Hebrew seal. Urbnisi. 3rd c
טבעת חותם נושא את כתובת עברית עם המילה עדות על החתמת

- 37-41. მძივები. ქარვა, გიშერი, ბროლი,
სარდიონი, მინა. ურბნისი. I ს
Beads. Amber, gagate, rock crystal,
cornelian, glass. Urbnisi. 1st c

ჩრდილო

42-44. მძივები. სარდიონი. მინა. კერამიკა. ურბნისი. I ს
Beads. Cornelian, glass, ceramic. Urbnisi. 1st c

חרוזים

45-50. საკიდები. ქარვა. ურბნისი. I ს
Pendants. Amber. Urbnisi. 1st c
עגילים

51-52. სტელები ებრაული ეპიტაფიებით. მცხეთა. სამთავროს სამაროვანი. II-V სს
 The tomb steles with Hebrew epitaphs. Mtskheta. Samtavro cemetery. 2nd-5th cc
 אבן מצבה עם כיתוב עברי

53. ოქროს ფირფიტა - ამულეტი ებრაული
წარწერით. მცხეთა. V-VI სს
Gold strip - amulet with Hebrew inscription.
Mtskheta. 5th-6th cc
(זהב) קמיע עם כיתוב עברי

54. ლაილაშის ბიბლია. X-XI სს
Lailashi Bible. 10th-11th cc
חמשת חומשי תורה (חומש)

55-56. ბრინჯაოს პატილუმები. დედოფლის გორა (შიდა ქართლი). I ს
Bronze *batilli*. Dedoplis Gora (Shida Kartli). 1st c

חפץ דמוי עלה

57. სისიტიის ჩანთა
Tallit bag
תיק לטלית

58. კალენდარი (თორა-შილდი)
Calendar (Torah-Shield)
לוח שנה

59-64. ჩიხტის თავსაკრავები
Girdles for chikhti
(თკშიט) დიადმა

65. სარტყელი, ბუზმენტი
Girdle

הגורה

66. სარტყელი (ფრაგმენტი)
Girdle

הגורה

67. შ.კობოშვილი. ცეკვა საივო
Sh. Koboshvili. Dance Saivo
ש.קובשווילי. מחול סעיבו

68. ელეგი
Waistcoat

69. დ. გველესიანი. ებრაელი პატარძალი
D. Gvelesiani. The Jewish bride
ד. גבלסני. הכלה היהודית

70. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი პატარძალი
Sh. Koboshvili. The Jewish bride from Akhaltsikhe
ש. קובושווילי. הכלה היהודית מאחלצ'י

72. წინდები
Socks
גרביו

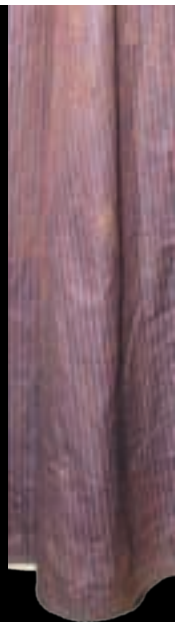
71. ქალის ფეხსაცმელი
Woman's shoes
נעלי נשים

73. ოქროკაბა
Golden dress
שמלת כלה (זהב)

74. ქალის ახალუხი
Akhalukhi for women
אחלוחי בגדי נשים

75. ოქროკაბა
Golden dress
שמלת כלה (זהב)

76. შ.კობოშვილი. ცეკვა საივო ►
Sh. Koboshvili. Dance Saivo
בגד מחול

78. ვაზა საქორწილო
Wedding vase
אגרטל לחתונה

◀ 77. შ.კობოშვილი. შაქარ-პური. სიტყვის გატანა
Sh. Koboshvili. Sugar and Bread. Engagement
ש.קובושווילי. סוכר ולחם. טכס אירוסין

79. ზედაკაბა
Blouse
חולצה

81. შ.კობოშვილი. საქორწინო კაბის გამოჭრა
Sh. Koboshvili. Pattering of a wedding dress
ש.קובושווילי. גזרת שמלת כלה

80. ფარჩის ნიმუში
Pattern of brocade
דגם של בד טריסה

82. შ.კობოშვილი. დედოფლის
ნაყვანა აბანოში (მიკვე)
Sh. Koboshvili. Taking the bride
to the bath-house (Mikveh)
ש.קובושווילי. לוויה כלה למקוה

83. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი პატარძალი
Sh. Koboshvili. The Jewish groom from Akhaltsikhe
ש.קובושווילי. הכלה היהודית מאחלצ'יכה

84. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი ნეფე
Sh. Koboshvili. The Jewish groom from Akhaltsikhe
ש.קובושווילי. החתן היהודי מאחלצ'יכה

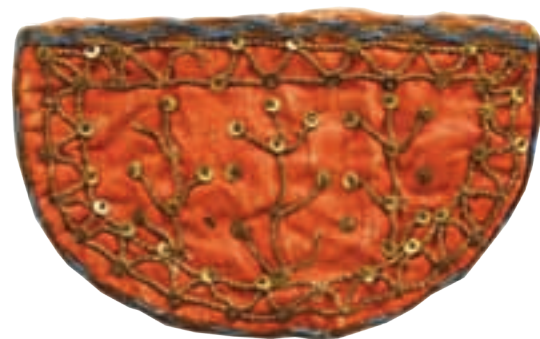

86. ამულეტები
Amulets
קמיעות

◀ 85. შ.კობოშვილი. ჯეიზი — მზითვის აღწერა
Sh. Koboshvili. Jayzy – The inventory of trousseau
ש.קובשווילי. აג'לה – חדר נישואין

87. თეფილინის ბუდე
Tfillin bag
קופסה למסרה

88. სავარცხლის ბუდე
The sheath for a comb
תיק תחפילין

89. ზედაკაბა
Blouse
ჩაოც

90. ზედაკაბა
Blouse
ჩაოც

91. დ. გველესიანი. პატარძლის ხელების შეღებვა ინიტ ►
D. Gvelesiani. Colouring the bride's hands

დ. გველესიანი. პატარძლის ხელების შეღებვა ინიტ

92. დ. გველესიანი. ხუფა – საქორწინო რიტუალი
D. Gvelesiani. Khupa – ritual of wedding ceremony
ד. גבלסיאני. תהלוכת חתן וכלה לבית הכנסת

93. ჯიბის საათი
Pocket watch
שעון כיס

94. ქალის ქამარი
Woman's belt
חגורת נשים

95. დ. გველესიანი. ნეფე-დედოფლის შემოტარება სინაგოგაში
 D. Gvelesiani. Leading of the bridegroom round in the Synagogue
 ד.ג. ובלאיני. תהלוכת חתן וכלה בבית הכנסת

96. გაბრილოვი. კაბალული — პატარძლის ცეკვა ►
 Gabrielov. Kabaluli – bride's dance

ריקוד חלה

98. აბრეშუმის ნიმუში
Pattern of silk
דגם של בד משי

99. ოქროკაბა
Golden dress
שמלת כלה (זהב)

97. შ.კობოშვილი. აჯლა — საქორწინო ოთახი
Sh. Koboshvili. Ajla – wedding room
ს.კობოშვილი. აג'ლა — חדר נישואין

100. შ.კობოშვილი. ბავშვის დაბადება
Sh. Koboshvili. A birth of a child
წიგნი

101. შ.კობოშვილი. ბავშვის წინდასაცვეთად წაყვანა სინაგოგაში
Sh. Koboshvili. Taking a child for circumcision to the Synagogue
לילוי תינוק לברית מילה

102. დ. გველესიანი. წინადაცვეთა სინაგოგაში
 D. Gvelesiani. Circumcision in the Synagogue
 ד. גבלסיאני. ברית מילה בבית הכנסת

103. ბალიშის პირი
 Pillow cloth
 ציפה דקורטיבית

104. ბალიშის პირი
 Pillow cloth
 ציפה דקורטיבית

პაროხეტის ფრაგმენტი
Fragment of Parokhet
פרוכת

105. დ.გველესიანი. ლოცვა სინაგოგაში
D.Gvelelsiani. Prayer in the Synagogue
ד.גבלסיאני. תפילה בבית הכנסת

106. პაროხეტი, სეფერთორის ფარდა
Parokhet. Torah Ark curtain
פרוכת

108. შ.კობოშვილი. ხერემი — ანათემა
Sh. Koboshvili. Kherem - anathema
ש.קובושווילי. חרם

109. დ.გველესიანი. ანათემის შემდეგ ►
D. Gvelesiani. After anathema
ד.גבלסיאני אחרי אחרית

107. პაროხეტი — სეფერთორის ფარდა
Parokhet. Torah Ark curtain
פרוכת

110. შ.კობოშვილი. მისიონერების კურთხევა (სუქოთის დღესასწაული)
Sh. Koboshvili. The prayer of the missionaries. Feast of Sukkot

ש.קובושווילי. חג סוכות

111. დ.გველესიანი. პაგადა. ფესახის ღამე
D. Gvelesiani. Hagada – Pesach night
חג. פסח. הלילה. הגדה של חג.

112. ხანუკის სასანთლე
Khanukha candlestick
חנוכה

113. დ. გველესიანი. ხანუკის სანთლების ანთება
D. Gvelesiani. Lightening of Khanukha candles
ד. גבלסיאני. הדלקת נרות חנוכה

115. დ.გველესიანი. შოხეტი — ფრინველის დაკვლა
D.Gvelesiani. Shokhet – Slaughtering poultry
טחוש .יניאסלבג.ד

- ◀ 114. შ.კობოშვილი. ფრინველის დაკვლა რელიგიური წესით
Sh.Koboshvili. Slaughtering poultry according to religious rules
השחיט השחש

116. ბაღდადი
Bagdadi
תחפז

118. სეფერთორის კაბა
Covering of Torah scroll
כיסוי תורה

119. სეფერთორა
Torah scroll
ספר תורה

117. შ.კობოშვილი. სეფერთორის გამოტანა სინაგოგაში
Sh. Koboshvili. Exposing the Torah scrolls in the Synagogue
ש.קובשווילי. חג שמחת תורה

120, 121, 122, 123. სეფერთორის გვირგვინები
The crowns of Torah scroll

כתר תורה

124. შ.კობოშვილი. თხოვნით ბრეთის ბიბლიისადმი
Sh. Koboshvili. Supplicating for the Bible of Breti
בשקש השתחווה

125. შ.კობოშვილი. ბრეთის ბიბლიის თაყვანისცემა
Sh. Koboshvili. The worshipping to the Bible of Breti
השתחווה בפני התורה

126. დ.გველესიანი. მკუვნალობა ბრეთის ბიბლიით
D. Gvelesiani. Threatment by the Bible of Breti
רפואה בעזרת התורה

127. დ.გველესიანი. გვალვის საწინააღმდეგო ლოცვა
D. Gvelesiani. Prayer against the drought
ד.גבלסיאני. תפילה נגד בצורת

128. დ. გველესიანი. ლეგენდა ლაილაშის ბიბლიის შესახებ
D. Gvelesiani. A legend about the Bible of Lailashi

אגדה על ספר התורה מליילשי

- 1-4. სანელსაცხებლები. მინა.
საქართველოს ეროვნული მუზეუმი (სემ.).
ს.ჯანაშიას სახელობის მუზეუმი (ჯმ).
1-1961:3538; 1-1961:3542; 1-1961:3540;
1-1961:3539.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№193. I საუკუნე
H: 7.4 სმ; 11.8 სმ; 6.2 სმ; 7.2 სმ.
- 5-9. სანელსაცხებლები. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3617; 1-1962:3615; 1-1961:3544;
1-1961:3579; 1-1961:3555.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№193. I საუკუნე.
სიმაღლე (H): 4.5 სმ; 5 სმ; 11 სმ; 4..2 სმ; 3.5 სმ.
- 10-16. მინიატიურული სანელსაცხებლები. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3883; 1-1962:3889; 1-1962:3886;
1-1962:3888; 1-1962:3884; 1-1962:3885;
1-1962:3887.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი). სამარხი
№230. I საუკუნე.
H: 4.2 სმ; 2.3 სმ; 3.3 სმ; 3.7 სმ; 4 სმ; 4 სმ; 3.7 სმ.
- 17-20. სანელსაცხებლები. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3897; 1-1962:3899; 1-1962:98;
1-1962:3882. ურბნისის სამაროვანი (შიდა
ქართლი), სამარხი №230. I საუკუნე.
H: 7.8 სმ; 6 სმ; 6.5 სმ; 4.5 სმ.
- 21-23. სანელსაცხებლები. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3880; 1-1962:3881; 1-1962:3882.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№230. I საუკუნე.
H: 13 სმ; 13 სმ; 15.2 სმ.
24. ბოთლი. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3890.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№230. I საუკუნე.
H: 19.5 სმ.
25. უნეგვენტარიუმი. თიხა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3879.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№230. I საუკუნე.
H: 22 სმ.
- 26-31. მინიატიურული სანელსაცხებლები. მინა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3891; 1-1962:3893; 1-1962:3892;
1-1962:3894; 1-1962:3896; 1-1962:3895.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№230. I საუკუნე.
H: 4 სმ; 3.3 სმ; 4 სმ; 3.5 სმ; 3.2 სმ; 3.1 სმ.
- 32-35. ჭურჭელი. თიხა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3870; 1-1962:3871; 1-1962:3609;
1-1961:3578.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი),
სამარხები №230 (№№32,33) და №193. I საუკუნე.
H: 15.5 სმ; 18 სმ; 16 სმ; 6 სმ.
36. ბრინჯაოს ებრაულნარწერიანი საბეჭდავი
ბეჭდის ანაბეჭდი.
სემ.ჯმ. გლიპტიკის ფონდი. №1016.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№167. III საუკუნე.
ინტალიოს L. 1 სმ. W. 0.8 სმ.
საბეჭდავზე იკითხება: "მონმოზა".
- 37-41. მძივები. ქარვა, გიშერი, ბროლი,
სარდლიონი, მინა.
სემ.ჯმ. 1-1961:3569; 1-1961:3570.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№193. I საუკუნე.
- 42-44. მძივები. სარდლიონი. მინა. კერამიკა.
სემ.ჯმ. 1-1962:3612.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№193. I საუკუნე.
- 45-50. საკიდები. ქარვა.
სემ.ჯმ. 1-1961:3567; 1-1961:3568; 1-1961:3569;
1-1961:3570.
ურბნისის სამაროვანი (შიდა ქართლი), სამარხი
№193. I საუკუნე.
51. სტელა ებრაული ნარწერით. ქვიშაქვა.
სემ.ჯმ. ქვის ფონდი (ლაპიდარიუმი). №150.
მცხეთა. სამთავროს სამაროვანი. II-V საუკუნე.
H. 83 სმ, W. 50-35 სმ, Th. 12 სმ.
ეპიტაფიაში იხსენიება "იოსებ ბარ ხაზან და
მისი ძმა შალომ".
52. სტელა ებრაული ნარწერით. ქვიშაქვა.
- სემ.ჯმ. ქვის ფონდი (ლაპიდარიუმი). №3.
მცხეთა. სამთავროს სამაროვანი. II-V საუკუნე.
H. 67 სმ, W. 62 სმ, Th. 25 სმ.
ეპიტაფიაში იხსენიება "მამა იელუდა,
მეტსახელად გურკ".
53. ამულეტი ებრაული ნარწერით. ოქრო.
დიდი მცხეთის სახელმწიფო არქეოლოგიური
მუზეუმის. 01-6-VIII-1437.
მცხეთა. შიდა ქალაქი. ახალი №1. V საუკუნე.
H. 5.8 სმ, W. 2.8 სმ, წონა 0.835 გ.
წაწერის თანახმად, ავგაროზი ეკუთვნოდა
აბრაჰამ სარას ძეს.
54. ებრაული ბიბლია (ლაილაშის ბიბლია). ეტრატი.
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. Hebr. №3.
ლაილაში. ლეჩხუმი. X-XI საუკუნე.
გვერდის ზომები: 44სმ x 38სმ.
55. აქანდაზი - ბატილუმი. ბრინჯაო.
საქართველოს ეროვნული მუზეუმი (სემ.).
შ.ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების
მუზეუმი (ხმ.). A 125:2610.
დედოფლის გორა (შიდა ქართლი).
I საუკუნე.
სიგრძე (L) 30.4 სმ. სიგანე (W) 9..2 სმ.
56. აქანდაზი - ბატილუმი. ბრინჯაო.
სემ. ხმ. A 125:2611.
დედოფლის გორა (შიდა ქართლი).
I საუკუნე.
L. 30.6 სმ, W. 12.5 სმ.
57. სისიტიის ჩანთა. ხავერდისა და ბამბის ქსოვილი,
ოქრომკედი, ნამაგრი სითვი. H – 62,5, L – 41,8
სისიტი სარიტუალო, ფოჩებანი მოსასხამი,
რომელსაც მამაკაცები ღვთისმშობლის იყენებენ.
58. კალენდარი. ფრაჟე, ლითონზე ჭედვა. H – 29,5.
№10-52/230 .
დაფის ქვედა ნაწილში, შუაში, ოთხკუთხა
ლითონის კოლოფში ჩალაგებულია შვიდი
ლითონის ფირფიტა ებრაული ნარწერებით.
59. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდისა და აბრეშუმის
ქსოვილი, ოქრომკედი, რელიეფური ნამაგრი
სითვი. 51X3,5. №ე-1701

60. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდისა და ბამბის ქსოვილი, სხეპლა, მაღათინი, ოქრომკედი, რელიეფური ნამაგრი სითვი. 49X3,5. №9-1700
61. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდის ქსოვილი, აბრეშუმის ძაფი, ნამაგრი სითვი, კვანძური ნაქარგობა. 55X3,5. №9-1712
62. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდის ქსოვილი, აბრეშუმის ძაფი, კვანძურა და ორმხრივი სითვი. 55X3,5. №9-1705
63. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდის ქსოვილი, ბამბის ძაფი, ორმხრივი სითვი. 45X3. №9-1713
64. ჩიხტის თავსაკრავი. ხავერდის ქსოვილი, ოქრომკედი, რელიეფური ნამაგრი სითვი. 46X5. №9-1704
65. სარტყელი. აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, ოქრომკედი, ორმხრივი სითვი. H – 203, L – 7,1. №10-52/134
66. სარტყელი (ფრაგმენტი). ფარჩა, აბრეშუმის ქსოვილი, ოქრომკედი, რელიეფური ნამაგრი სითვი. H – 74, L – 16,5. №1053/123
67. ელეგი. ხავერდისა და ბამბის ქსოვილი, ოქრომკედი, ბუზმენტი, ნამაგრი და კვანძური სითვი. H – 30. №9-1869
68. შ.კობოშვილი. ცეკვა საივო (ქალთა ჯგუფური ცეკვა). 1940. მუყაო, ფერადი ფანქარი. 19X24,5. №7-98/38
69. დგველესიანი. ებრაელი პატარძალი. ქალაღდი, აკვარელი. 45X28. №7-98/97
70. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი პატარძალი. ქალაღდი მუყაო, ფერადი ფანქარი, გრაფიტი, ტუში. 26,5X14,5. №7-98/31
71. ნინდები. აბრეშუმისა და ბამბის ძაფი, ნინდის ჩხირებით ნაქსოვი (დამიბული). H – 45. №9-1728
72. ფეხსაცმელი (ქალის). ხავერდისა და ტილოს ქსოვილი, ლანჩი, ტყავი, ოქრომკედი, რელიეფური ნამაგრი სითვი. №10-52/63
73. ოქროკაბა (ქალის საქორწინო ტანსაცმელი). ოქროქსოვილი, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, ყანაოზი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი. H – 124. №9-1885
74. ახალუხი (ქალის). ფარჩა, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, ყანათანი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი. H – 140. №9-1743
75. ოქროკაბა (ქალის საქორწინო ტანსაცმელი). ფარჩა, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, ყანათანი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ნამაგრი სითვი. H – 132. №9-1882
76. შ.კობოშვილი. ცეკვა საივო (ქალთა ჯგუფური ცეკვა). ქალაღდი, გუაში, აკვარელი. 49,5X59. №7-98/37
77. შ.კობოშვილი. შაქარ-პური. სიტყვის გატანა. ქალაღდი, გუაში. 30,5X40. №7-98/25
შაქარ-პური ანუ სიტყვის გატანა ეწოდება საპატარძლოს მშობლების ოჯახში გამართულ ნიშნობას, სადაც ქადის მსგავსი ტკბილი ნამცხვარი ოჯახურ სამყაროს, ხოლო შაქრის მოზრდილი თავი ტკბილი ცხოვრების სიმბოლოებია. ნიშნობის დასრულებისას შაქრის ნაჭრები სტუმრებს ურიგდებოდათ.
78. ვაზა საქორწილო. ფრაჟე, ჭვირული ჭედვა. H – 20,2, D – 19. №10-52/216
79. ზედაკაბა. ფარჩა, ყალამქარი, სირმა, ოქრომკედი, ბუზმენტი, ხავერდულა ძაფი, დაზგაზე ნაქსოვი, ნამაგრი სითვი. H – 62. №9-1873
80. ფარჩის ნიმუში. ხელის დაზგაზე ნაქსოვი. 84X56. №9-1748
81. შ.კობოშვილი. საქორწინო კაბის გამოჭრა. 1939. ქალაღდი, გუაში. 38X47,5. №7-98/32
82. შ.კობოშვილი. დედოფლის წაყვანა აბანოში. 1939. ქალაღდი, აკვარელი. 31,5X41,5. №7-98/41
საქორწინო სამზადისის ერთ-ერთი აუცილებელი ნაწილი იყო დედოფლის განბანა მიკვეში (სარიტუალო აბანოში). პატარძალი უამრავი ქალისა და კაცის თანხლებით მიჰყავდათ მიკვეში ტბილის რიტუალის (წყლით სავსე აუზში სამჯერ ჩაყურყურება) განსახორციელებლად.
83. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი პატარძალი. ქალაღდი, მუყაო, გუაში. 35X17. №7-98/155
84. შ.კობოშვილი. ახალციხელი ებრაელი ნეფე. 1940. ქალაღდი, აკვარელი, გუაში, ტუში. 38,5X25. №7-98/34
85. შ.კობოშვილი. ჯეიზი — მზითვის აღწერა. 1939. ტილო, ზეთი. 44X53,5. №7-98/40
ქორწილის წინა დღეებში პატარძლის მშობლების ოჯახში ხდებოდა მისი მზითვის აღწერა და შეფასება. ზუთშაბათს, ქორწინების წინ, ნაშუადღევს, პატარძლის ოჯახში მიწვეული მოსამართლე, რაბინი და ხახამი ქეთუბის (საქორწინო ხელშეკრულების) მეორე გვერდზე მზითვის წესსა ჩამოწერდნენ. ამ დროს სტუმრები საჩუქრებს მიათმევდნენ პატარძალს და ისინიც მზითვის საერთო რიცხვს ემატებოდა. დამსწრე საზოგადოების წინაშე გაშლილი იყო მთელი მზითვი და ფასდებოდა თითოეული ნივთი. შემდეგ ქეთუბის მეორე გვერდზე ჩამოწერდნენ ყველა ამ ნივთსა და მათს ღირებულებას. ბოლოს, მთელ მზითვს დიდ ბოლჩეგში გამოჰკრავდნენ, შამაშებს (სინაგოგის მცველებს) აჰკიდებდნენ და ნეფის სახლში აგზავნიდნენ. ნეფე შამაშებს შესაბამის გასამარჯელოს აძლევდა.
86. შადაი-ამულეტი. ვერცხლი, სარდიონი. 3,5X4,5. №20-08
ამულეტის (არაბ. - საკიდი) გამოყენებას ძველი ტრადიცია აქვს. როგორც წესი, მათზე უბედურებისაგან დამცავი მაგიური ტექსტებია მოთავსებული. ძალიან ხშირად ფიგურირებს სიტყვა შადაი, რომელიც იცავს მის მფლობელს. ამიტომ ამულეტებს ზოგჯერ შადისაც უწოდებენ.
87. შადაი-ამულეტი. ვერცხლი, ამოტიფრული წარწერით. 7X6. №44-12/7

88. შადაი-ამულეტი. ლითონი, ხავერდი. ამოტიფრული წარწერით. №10-52/226
89. იჩლული-ზედაკაბა. აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, აბრეშუმის ფერადი ძაფი, ორმხრივი სითვის, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ჩაფარის ფირფიტებით ქსოვა. H – 55. №7-1878
90. იჩლული-ზედაკაბა. აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, ყაითანი, ოქრომკედი, ლითონი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ნამაგრი და კვანძურა სითვი. H – 61. №7-1881
91. დ.გველესიანი. პატარძლის ხელების შეღებვა ინით. ტილო, ზეთი. 93,6X124,6. №7-98/132
92. დ.გველესიანი. ხუფა — საქორწინო რიტუალი. ტილო, ზეთი. 70,3X100,5. №7-98/128
მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ქვეყანაში მცხოვრებ ებრაელებს განსხვავებული საქორწინო ტრადიციები აქვთ, ქეთუბა ყველასათვის მთავარია. იგი ქალადზე ან პერგამენტზე დანერული, მხატვრულად გაფორმებული ერთგვარი საქორწინო ხელშეკრულებაა. ამ ტრადიციას ფესვები უხსოვარი დროიდან ჩაეყარა. თვითონ ქორწინების ცერემონია ტარდება ხუფის ქვეშ. ტრადიციულად ხუფა აბრეშუმის ან ხავერდის ქსოვილის დიდი ნაჭერია, რომელიც ოთხ სვეტზეა გადაფენილი ან ოთხ ადამიანს უჭირავს ნეფე-პატარძლისა და მათ მონშეთა თავზე ქეთუბის ნაკითხვის დროს.
93. ქალის ქამარი. ვერცხლი, ფირუზი, ლალი, ლითონი. ჭედვა (ცვარა, ჭვირული). H – 68. №7-1780
94. ჯიბის საათი. ებრაული ციფერბლატით. დაბალი სინჯის ვერცხლი, ქარხნული ნაკეთობა. №7-1821
95. დ.გველესიანი. ნეფე-დედოფლის შემოტარება სინაგოგაში. ქალაღი, აკვარელი. №32,5X25. №7-98/100
96. გაბრილოვი. კაბალული — პატარძლის ცეკვა. ტილო, ზეთი. 53,3X66,8. №7-98/146
97. შ.კობოშვილი. აჯლა — საქორწინო ოთახი. 1939. ტილო, ზეთი. 45,5X59. №7-98/39
- აჯლაკი ანუ აჯლა მესხურ-ჯავახური დარბაზის ერთ-ერთ კუთხეში ხალიჩებით დამშვენებული, ნეფე-დედოფლისათვის განკუთვნილი ფიცრული ან ქსოვილებისაგან გაკეთებული პატარა, მომადლო ოთახი იყო მასში განთავსებული ტახტით. ოთახის შესასვლელს სინაგოგიდან მოტანილი რამდენიმე მოქარგული ფარდა ჰქონდა ჩამოფარებული. აჯლა მხოლოდ ახალციხისთვის იყო დამახასიათებელი.
98. ნაზნაზი. აბრეშუმის ნიმუში. ოქროქსოვილი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი. 225X35. №7-1741
99. ოქროკაბა (ქალის საქორწინო ტანსაცმელი). ფარჩა, ბამბის ქსოვილი, ოქრომკედი, აბრეშუმის ძაფი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ნამაგრი სითვი. H – 140. №10-52/24
100. შ.კობოშვილი. ბავშვის დაბადება. 1939. ქალაღი, გუაში. 38X52. №7-98/24
101. შ.კობოშვილი. ბავშვის წინდასაცვეთად ნაყვანა სინაგოგაში. 1939. ტილო, ზეთი. 50,5X43. №7-98/12
ებრაელთათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ტრადიციაა ბიჭის დაბადების მერვე დღეს სინაგოგაში წინდაცვეთის რიტუალის საზეიმოდ ჩატარება, რომელიც ებრაელი ხალხის ღმერთთან კავშირს განასახიერებს.
102. დ.გველესიანი. წინდაცვეთა სინაგოგაში
103. ბალიშის პირი. ხავერდის, აბრეშუმისა და ბამბის ქსოვილი, კილიტი, ოქრომკედი, სირმა და ხავერდულა ძაფი, ოქრომკედის გრეხილური, ნამაგრი სითვი. 56X50,5. №10-52/146ა
104. ბალიშის პირი. ხავერდისა და ბამბის ქსოვილი, ოქრომკედის გრეხილური, ნამაგრი მძივები, აპლიკაცია, ნამაგრი სითვი და მძივური ნაქარგობა. 62X44. №10-52/146ბ
105. დ.გველესიანი. ლოცვა სინაგოგაში. ტილო, ზეთი. 70X100,3. №7-98/127
106. პაროხეტი — სეფერთორის კარადის ფარდა. ხავერდისა და ბამბის ქსოვილი, ოქრომკედი,
- ნამაგრი და ორმხრივი სითვი. 144X124. №10-52/109
107. პაროხეტი — სეფერთორის კარადის ფარდა. აბრეშუმის ქსოვილი და ძაფი, ფარჩა, ოქრომკედი, ნამაგრი და ორმხრივი სითვი. 186X113. №10-52/108
108. შ.კობოშვილი. ხერემი — ანათემა. ქალაღი, გუაში, ლაქი. 50X36. №7-98/14
109. დ.გველესიანი. ანათემის შემდეგ. ტილო, ზეთი. 50,1X40. №7-98/139
110. შ.კობოშვილი. მისიონერების კურთხევა (სუქოთის დღესასწაული). 1938. ქალაღი, გუაში, ლაქი. 30,5X41. №7-98/41
სუქოთის (სუქა — ივრით. კარავი) შვიდდღიანის დღესასწაული მოსეს მიერ ეგვიპტედან გამოყვანილი ებრაელი ხალხის უდაბნოში ხეტიალისა და იმ კარვების სიმბოლოა, რომლებშიც ისინი ორმოცი წლის მანძილზე ცხოვრობდნენ. სუქა იგება სინაგოგის ეზოში და ირთვება სიმბოლური მცენარეებითა და ხილით.
111. დ.გველესიანი. ჰაგდა. ფესახის ღამე. ტილო, ზეთი. 65,2X50,1. №7-98/133
ფესახის რვადღიანი დღესასწაული უკავშირდება მოსეს მიერ ებრაელების გამოყვანას ეგვიპტიდან, სადაც ისინი ოთხასწლიან მონობაში იმყოფებოდნენ. ამ დღესასწაულს განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს და ერის გათავისუფლების სიმბოლოა. ფესახის პირველ ღამეს სრულდება სედერის რიტუალი (სადღესასწაულო სიმბოლური ვახშმის კურთხევა).
112. ხანუქის სასანთლე. ფრაჟე, ჭედვა. H – 28,5, L – 23. №10-52/217
113. დ.გველესიანი. ხანუქის სანთლების კურთხევა. ტილო, ზეთი. 61,1X47,3. №7-98/135
ხანუქა ერთ-ერთი უძველესი ისტორიული დღესასწაულია და უკავშირდება მაკაბელთა გამარჯვებას, როდესაც მათ ძვ. წ. 165 წელს სელევკიდების მიერ დაპყრობილი იერუსალიმის ტაძარი დაიბრუნეს. ბერძნების მიერ ნაბილწულ

- ტაძარში მხოლოდ ერთი დღის სამყოფი წმინდა ზეთი იყო დარჩენილი, რომლითაც მენორას (ტაძრის შვიდსანთლიან შანდალს) ანთებდნენ. ახალი ზეთის გამოსახდელად კი რვა დღე იყო საჭირო. მოხდა სასწაული და სანთლები ზუსტად რვა დღე არ ჩამქრალა. ამიტომ ხანუქას სინათლის დღესასწაულსაც უწოდებენ. ტრადიციულად ხანუქაზე (ცხრასანთლიან შანდალზე) რვა დღის განმავლობაში ანთებენ სანთლებს, ერთი დამხმარე სანთლით ყოველ დღე თითო სანთელს ამატებენ.
114. შ.კობოშვილი. ფრინველის დაკვლა რელიგიური წესით, 1940. ტილო, ზეთი. 70,5X101. №7-98/5 ქაფარის შემოვლება და ქათმის დაკვლა ორი ურთიერთდაკავშირებული რიტუალია. რელიგიური დღესასწაულის — იომ-ქიფურის (ცოდვების მიტევების დღის) წინ მორწმუნე ებრაელები მონანიების მიზნით ვალდებული არიან თავზე შემოივლონ ქაფარა — ქათამი, რის შემდეგაც მას ხახამს ან ღარიბებს აძლევენ. ებრაელთათვის საკვებად ვარგისად ითვლებოდა მხოლოდ შოხეტის — დამკვლევის მიერ რელიგიური წესების დაცვით დაკლული ფრინველისა თუ საქონლის ხორცი. ფრინველისა და საქონლის დაკვლა შეეძლო სპეციალურად საამისოდ მომზადებულ პირს, რომელსაც მიღებული ჰქონდა შოხეტად მუშაობის უფლება.
115. დ.გველესიანი. შოხეტი — ფრინველის დაკვლა. ქალაქი, აკვარელი. 44X65. №7-98/138
116. ბაღდადი. აბრეშუმის ქსოვილი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ნაბეჭდი. 75X70. №1749
117. შ.კობოშვილი. სეფერთორის გამოტანა სინაგოგაში. ქალაქი, გუაში. 26,5X40,5. №7-98/13
სუქოთის დღესასწაულის ბოლო დღე სიმხათორის დღესასწაულის აღნიშვნით გვირგვინდება. ამ დღეს, თორის ბოლო ფურცლის ნაკითხვისთანავე სინაგოგის მრწამსის კიდობნიდან (სინაგოგის კედელში ჩამენებული იერუსალიმისაკენ მიმართული

- სეფერთორის შესანახი კარადიდან) გამოაქვთ სეფერთორები (თორის გრაგნილები), საზეიმოდ შემოატარებენ და შემდეგ ერთი წლით კვლავ ალთქმის კიდობანში ინახავენ.
118. სეფერთორის კაბა (საკულტო დანიშნულების). ფარჩა, ბამბის ქსოვილი, ყაითანი, ოქრომკედი, ხელის დაზგაზე ნაქსოვი, ნამაგრი სითვი. 57X36. №10-52/66
119. სეფერთორა. ხე, ქალაქი. №162-13/2
სეფერთორა (თორის გრაგნილი) სინაგოგის ყველაზე წმინდა ნივთია. როგორც წესი, სეფერთორა შემოსილია საგანგებოდ მისთვის განკუთვნილი თორის სამოსით ან თავსდება ტომარაში და თავზე ადგამენ გვირგვინს.
120. სეფერთორის გვირგვინი. სპილენძი, ჭედვა. H — 44. №10-52/211.
იგივე რიმონიმი (სეფერთორის დამაგვირგვინებელი) — ებრ. სიტყვა ბროწეულის მრავლობითი რიცხვია, რის ფორმასაც წაადგოდა თავდაპირველად გვირგვინი.
121. სეფერთორის გვირგვინი. სპილენძი, ჭედვა. H — 44,4. №10-52/214.
122. სეფერთორის გვირგვინი. სპილენძი, ჭედვა. H — 38. №10-52/215.
123. სეფერთორის გვირგვინი. სპილენძი, ჭედვა. H — 32,5. №10-52/211.
გვირგვინი სიმბოლურად ხაზს უსვამს თორის სიდიადესა და მნიშვნელობას. გვირგვინით თორის შემკობის ტრადიცია შუა საუკუნეებიდან იღებს სათავეს. იგი ხშირად ჭედურობით მდიდრულად დეკორირებულია ებრაულ მოტივებზე შესრულებული რელიეფებით, ორნამენტებითა და წარწერებით. ხოლო მასზე მიმაგრებული ზანზალაკები თორის გადაადგილებისას მის გამოჩენას ამცნობენ ყველას.
124. შ.კობოშვილი. ბრეთის ბიბლიის თაყვანისცემა. ქალაქი, გუაში, აკვარელი. 40X60. №7-98/17
პერგამენტზე ხელნაწერი შუა საუკუნეების ბრეთის სასწაულმოქმედი ბიბლიის

- კულტი უკავშირდება ბრეთელ ებრაელებს. მისი დაკარგვის შემდეგ თაყვანისცემის საგანი გახდა ნაბეჭდი ბიბლია, რომელიც ავალიშვილებს ეკუთვნოდა. 1856-1870 წლებში ბრეთიდან ებრაელთა სურამში მასობრივი გადასახლებისას იგი ავალიშვილებისაგან დავარაშვილების გვარის წარმომადგენლებს შეუსყიდიათ, ამიტომ ბრეთის ბიბლიას დავარაშვიანთ ან სურამის ბიბლიასაც უწოდებდნენ. იგი ებარა სინაგოგის ერთ-ერთ მსახურს, რომელიც მნახველთა თუ ავადმყოფთა მოსვლისას მათ თვალებს ახუჭვინებდა, ბიბლიაზე ხელს გადასმევინებდა ან სტრიქონს წაუკითხავდა და მისი სასწაულმოქმედი ძალის რწმენის გამო ეს თავისებურ მკურნალობად ითვლებოდა.
125. შ.კობოშვილი. თხოვნით ბრეთის ბიბლიისადმი. მუყაო, ტუში, ფანქარი. 23,5X30,5. №7-98/56
126. დ.გველესიანი. მკურნალობა ბრეთის ბიბლიით. ხე, ზეთი. 61,3X40,3. №7-98/70
127. დ.გველესიანი. გვალვის სანინალმდეგო ლოცვა. ქალაქი, აკვარელი. 27,7X41. №7-98/67
128. დ.გველესიანი. ლეგენდა ლაილაშის ბიბლიის შესახებ. ტილო, ზეთი. 30X43,3. №7-98/68
ლაილაშის ბიბლია ხელნაწერი თორაა კომენტარებითა და ფერადი გეომეტრიული დეკორით (ამჟამად დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, ისევე, როგორც ბრეთის ბიბლია). ხელნაწერი შესრულებულია პერგამენტზე და მისი ტექსტი მოიცავს ძველი ალთქმის ხუთნიგნეულსა და მაზორასს. პალეოგრაფიული ანალიზის საფუძველზე ხელნაწერი X-XI საუკუნეებით დათარიღდა. კონსონანტალური ტექსტის დამწერლობის თვალსაზრისით ლაილაშის ბიბლია დღეს ცნობილ ხელნაწერთა შორის ერთ-ერთი საუკეთესოა.
მას ბრეთის ბიბლიის მსგავსად სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერდნენ და ეთაყვანებოდნენ ებრაელებიც და ქართველებიც. ლეგენდის თანახმად ლაილაშის ბიბლია საქართველოში ანგელოზებმა ფრთებით მოიტანეს.

- 1-4. Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1961:3538; 1-1961:3542; 1-1961:3540; 1-1961:3539.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N193. 1st century.
Heights (H): 7.4 cm; 11.8 cm; 6.2 cm; 7.2 cm.
- 5-9. Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3617; 1-1962:3615; 1-1961:3544; 1-1961:3579; 1-1961:3555.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N193 (NN7,9). 1st century.
Heights (H): 4.5 cm; 5 cm; 11 cm; 4.2 cm; 3.5 cm.
- 10-16. Miniature Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3883; 1-1962:3889; 1-1962:3886; 1-1962:3888; 1-1962:3884; 1-1962:3885; 1-1962:3887.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 4.2 cm; 2.3 cm; 3.3 cm; 3.7 cm; 4 cm; 4 cm; 3.7 cm.
- 17-20. Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3897; 1-1962:3899; 1-1962:98; 1-1962:3882. Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 7.8 cm; 6 cm; 6.5 cm; 4.5 cm.
- 21-23. Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3880; 1-1962:3881; 1-1962:3882. Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 13 cm; 13 cm; 15.2 cm.
24. Bottle. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3890.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 19.5 cm.
24. Unguentarium. Ceramic.
GNM. JM. 1-1962:3879.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 22 cm.
- 26-31. Miniature Flasks. Glass.
GNM. JM. 1-1962:3891; 1-1962:3893; 1-1962:3892; 1-1962:3894; 1-1962:3896; 1-1962:3895.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), grave N230. 1st century.
H: 4 cm; 3.3 cm; 4 cm; 3.5 cm; 3.2 cm; 3.1 cm.
- 32-35. Ceramic vessels.
GNM. JM. 1-1962:3870; 1-1962:3871; 1-1962:3609; 1-1961:3578.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), graves N230 (NN32,33) and N193. 1st century.
H: 15.5 cm; 18 cm; 16 cm; 6 cm.
36. Impression of signet ring bearing a Hebrew inscription.
GNM. JM. Glyptic depository. №1016
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), graves N167. 3rd century.
H: 15.5 cm; 18 cm; 16 cm; 6 cm.
"Testimony" is written on the seal.
- 37-41. Beads. Amber, gagate, rock crystal, cornelian, glass.
GNM. JM. 1-1961:3569; 1-1961:3570.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), graves N193. 1st century.
- 42-44. Beads. Cornelian, glass, ceramic.
GNM. JM. 1-1962:3612.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), graves N193. 1st century.
- 45-50. Pendants. Amber.
GNM. JM. 1-1961:3567; 1-1961:3568; 1-1961:3569; 1-1961:3570.
Urbnisi cemetery (Shida Kartli), graves N193. 1st century.
51. The tomb stele with Hebrew epitaph.
GNM. JM. Lapidarium. №150.
Mtskheta. Samtavro cemetery. 2nd-5th cc
H. 83 cm, W. 50-35 cm, Th. 12 cm.
"Joseph bar Khazan and his brother Shallom" are mentioned.
52. The tomb stele with Hebrew epitaph.
GNM. JM. Lapidarium. №3.
Mtskheta. Samtavro cemetery. 2nd-5th cc
H. 67 cm, W. 62 cm, Th. 25 cm.
"Father Jehudah, nicknamed Gurk" is mentioned.
53. Amulet with Hebrew inscription. Gold.
- Didi Mtskheta State Archaeological Reservation-Museum. 01-6-VIII-1437.
Mtskheta. Building N1. 5th century.
H. 5.8 cm, W. 2.8 cm, weight 0.835 g.
54. The Hebrew Pentateuch (Lailashi Bible). Parchment.
National Center of Manuscripts. Hebr. N3
Lailashi. Lechkhumi. X-XI centuries.
Dimensions of folio: 45cm x 39cm.
55. Spade like object – *Batillum*. Bronze.
Georgian National Museum (GNM.). The Sh.Amiranashvili Museum of Fine Arts (FA.). A 125:2610.
Dedoplis Gora (Shida Kartli).
1st century.
Length (L.) 30.4 cm. Width (W.) 9.2 cm.
56. Spade like object – *Batillum*. Bronze.
GNM.FA. A 125:2610.
Dedoplis Gora (Shida Kartli).
1st century.
L. 30.6 cm. Width (W.) 12.5 cm.
57. Tallit bag. Velvet, cotton, gold thread. H – 62,5, L – 41,8
Tallit – prayer shawls for men.
58. Religious Calendar. Torah-shield. Metal, coinage. H – 29,5. №10-52/230
At the bottom, in the middle position, is situated a square metal box. Seven sheets of metal, with Jewish writing on, are inside it.
59. Ribbons for chikhti. Velvet and cotton, gold thread. 51X3,5. №-1701
60. Ribbons for chikhti. Velvet and cotton, gold thread. 49X3,5. №-1700
61. Ribbons for chikhti. Velvet, silk thread, knotty embroidery. 55X3,5. №-1712
62. Ribbons for chikhti. Velvet, silk thread, knotty and double fixed embroidery. 55X3,5. №1705
63. Ribbons for chikhti. Velvet, cotton thread, embroidery. 45X3. . №-1713
64. Ribbons for chikhti. Velvet, gold thread, relief fixed embroidery. 46X5. №-1704
65. Galloon, ribbon. silk, calico, gold thread, double em-

- broidery. H – 203, L – 7,1. №110-52/134
66. Ribbon (used as a dress ornament, detail). Brocade, muslin, gold thread, relief fixed embroidery. H – 74, L – 16,5. №10-52/123
 67. Waistcoat. Velvet, sateen, gold thread, lace, fixed and knotty embroidery. H – 30. №1869
 68. Sh. Koboshvili. Dance Saivo (group dance of women). 1940. Cardboard, colourful pencil. 19X24,5. №7-98/38
 69. D. Gvelesiani. The Jewish bride. Paper, water-colour. №7-98/97
 70. Sh. Koboshvili. The Jewish bride from Akhaltsikhe. Paper, cardboard, colourful pencils, indian ink, graphity pencil. 26,5X14,5. №7-98/31
 71. Socks. Silk and cotton thread, knitted with stiks. H – 45. №1728
 72. Woman's shoes. Silk, caliko, leather, gold thread, relief fixed embroidery. №10-52/63
 73. Golden dress (The bride's wedding dress). Brocade, silk and caliko textile, knitted on the hand weaving loom. H – 124. №1885
 74. Akhalukhi for women. Brocade, silk and cotton textile, ribbon, knitted on the hand weaving loom. H – 140. №1743
 75. Golden dress (The bride's wedding dress). Brocade, silk and caliko textile, knitted on the hand weaving loom. H – 132. №1882
 76. Sh. Koboshvili. Dance Saivo (group dance of women). Paper, gouache, water-colour. 49,5X59. №7-98/37
 77. Sh. Koboshvili. Sugar and Bread. Engagement. 30,5X40. №7-98/25
Sugar and bread is the ceremony of engagement at the bride's parents' home, over a special meal of bread and sugar, with sweets and "khada" (pastry). The Sugar cone symbolizes the sweetness of life. After the ceremony the sugar cone is shared among the guests.
 78. Wedding vase. Mixed metal, coinage. H – 20,2, d – 19. №10-52/216
 79. Blouse. Brocade, galoon, gold and velvet thread, fixed embroidery, knitted on the weaving loom. H – 62. №1873
 80. Pattern of brocade. Knitted on the hand weaving loom. 84X56. №1748
 81. Sh. Koboshvili. Pattering of a wedding dress. Paper, gouache. 38X47,5. №7-98/32
 82. Sh. Koboshvili. Taking the bride to the bath-house. 31,5X41,5. №7-98/41
The important moment of the wedding preparation included taking a bride to the bath-house and rising her in Mikveh (ritual bath-house) for the ritual of Tebila (the process of dipping in the pool's water). The bride was proceeded by playing Ashugi, Sazi and Tchianuri (Musical instruments). The group of boys were carrying the bath-equipment and provision (wrapped in bundles). The bride maides, sisters and relatives were following them.
 83. Sh. Koboshvili. The Jewish bride from Akhaltsikhe. Paper, cardboard, gouache. 35X17. №7-98/155
 84. Sh. Koboshvili. The Jewish groom from Akhaltsikhe. 1940. Paper, water-colour, gouache, Indian ink. 38,5X25. №7-98/34
 85. Sh. Koboshvili. Jayzy – The inventory of trousseau. 44X53,5. №7-98/40
Several days beforehand, it was a rule to estimate and make a detailed description of the dowry belonging to the bride, at her home with the attendance of her patents. Thursday, before "Huppah" (the wedding ceremony) in the afternoon at bride's home, a group of public leaders (Including a judge, a Rabi, Khakham) was gathering. According to the tradition, they used to make a detailed list (on the second page of the wedding act), in order to numerate the trousseau. During that process, the bride's guests were to gift her various kinds of presents, which were added to the total list. The whole amount of the dowry was spread out in front of the society, who were making detail estimation of each object. Finally they were bundled and given to "shamashes" (the Synagogue guard) and sent to the groom's house. He, by himself, was to pay to "Shamashes" for their service.
 86. Amulet. 3,5X4,5. Silver, sard. №20.08
- The using of amulets has an old tradition. They consists of the magic words, moost of all "shaday", which defence its owner from the misfortune.
87. Amulet. Silver. 7X6. №44-12/7
 88. Amulet (Shaday). Metal, velvet. №10-52/226
 89. Blouse. Silk and cotton textile, silk thread, double embroidery, knitted on the hand weaving loom. H – 55. №1878
 90. Blouse (Ichlugi). Silk and cotton textile, ribbon, gold thread, metal, fixed and knotty embroidery, knitted on the hand weaving loom. H – 61. №1881
 91. D. Gvelesiani. Colouring the bride's hands. Oil on canvas. 93,6X124,6. №7-98/132
 92. D. Gvelesiani. Khupa – ritual of wedding ceremony. Oil on canvas. 70,3X100,5. №7-98/128
Despite the fact that the Jews of different countries obtain their own wedding traditions and customs the "Ketubah" is the most essential one for all of them. It represents a special written on paper or oil-paper, decorated wedding act. This tradition was founded in the ancient times. The ceremony, itself, takes place under "Khupah". According to the traditions "Khupa" is a large piece of cloth material, re-vented with silk and velvet, which is laid on the four columns or is held by four people, above the bridegroom and their maids, while reading "Ketubah".
 93. Woman's belt. Silver, turquoise, ruby, metal coinage. H – 68. №1780
 94. Pocket watch. With the Hebrew clock-dial. Silver, fabric work. №1821
 95. D. Gvelesiani. Leading of the bridegroom round in the Synagogue. Paper, water-colour. №32,5X25. №7-98/100
 96. Gabrielov. Kabaluli – bride's dance. Oil on canvas. 53,3X66,8. №7-98/146
 97. Sh. Koboshvili. Ajla – wedding room. 1939. oil on canvas. 45,5X59. №7-98/39
This tradition is connected only with Akhaltsikhe region's inhabitants. "Ajilak", "Ajla" was a special sofa, situated in the corner of the Meskhuri – Javakhuri designed hall, and was covered and adorned with carpets and belonged to the bride-groom. For

- Jews of Akhaltsikhe, "Ajla" could have been made of wooden boards or clothe material.
98. Pattern of silk. Golden textile, knitted on the hand weaving loom. 225X35. №1741
 99. Golden dress (The bride's wedding dress). Golden textile, coarse calico, silk thread, fixed embroidery, knitted on the hand weaving loom. H – 140. №10-52/24
 100. Sh. Koboshvili. A birth of a child. 1939. Paper, gouache. 38X52. №7-98/24
 101. Sh. Koboshvili. Taking a child for circumcision to the Synagogue. 50,5X43. №7-98/12
 102. The birth of a child in the Jewish families is one of the important traditions. The eight-day-old boy arrives with his parents to the Synagogue to be formally inducted into the covenant of God.
 103. D. Gvelesiani. Circumcision in the Synagogue. Oil on canvas. 70X100,3. №7-98/127
 104. Pillow cloth. Velvet, silk and linen textile, gold, braid and velvet thread. 56X50,5. №10-52/146a
 105. Pillow cloth. Velvet and linen textile, gold and braid thread, golden galoon, fixed beads. 62X44. №10-52/146b
 106. D. Gvelesiani. Prayer in the Synagogue. Oil on canvas. 70X100,3. №7-98/137
 107. Parokhet. Torah Ark curtain. Velvet, sateen and calico textile, gold thread, fixed embroidery. 144X124. №10-52/109
 108. Parokhet. Torah Ark curtain. Silk, brocade, silk and gold thread, fixed embroidery. 186X113. №10-52/108
 109. Sh. Koboshvili. Kherem – anathema. Paper, gouache, lacquer. 50X36. №7-98/14
 110. D. Gvelesiani. After anathema. Oil on canvas. 50,1X40. №7-98/139
 111. Sh. Koboshvili. The prayer of the missionaries. Feast of Sukkot. 30,5X41. №7-98/41
The seven-day-lasting "Sukkot" saint holiday is the symbol of wandering the Jews, exodus from Egypt, led by Moses in through the desert. "Sukah" in Hebrew language means "a tent", which is put up in the yard of Synagogue. "Sukah" is the symbol of those tents, where Jewish people had to live for 40 years in the desert "Sukah" inevitable has to be decorated with symbolic sanctified plants and different sorts of fruit.
 112. D. Gvelesiani. Hagada – Pesach night. Oil on canvas. 65,2X50,1. №7-98/133
An eight day long feast of Pesach is connected with the exodus of Jews from Egypt, led by Moses, where they had spent four hundred years in slavery. This holiday is very remarkable and it symbolizes the emancipation of the nation. At the first night of Pesach the ritual of Seder is held (consecration of festive, symbolic supper).
 113. Khanukha candlestick. Mixed metal, coinage. H – 28,5, L – 23. №10-52/217
 114. D. Gvelesiani. Lightening of Khanuha candles. Oil on canvas. 61,1X47,3. №7-98/135
Khanuka is one of the most ancient holidays and is connected with the victory of Makkabiens when in the year 165 BC they returned the Temple of Jerusalem conquered by Seleukids. In the temple defiled by the Greeks, there was only a day amount of saint-oil left, "Menorah" the candlestick (consisted of seven candles) was lit by means of it. It took eight days to distillate of oil. But the miracle happened and candles were hot blown off for eight days sharp. That is why, Khanukah is also called as the feast of Light. And traditionally during the eight days, the candles are constantly lit. (By means of one additional (extra) candle, they add one candle a day).
 115. Sh. Koboshvili. Slaughtering poultry according to religious rules. 70,5X101. №7-98/5
The painting reflects two connected events – leading round "the kaparah" and slaughtering a hen. Before the celebration of the holiday "kipur", the believers Jews in order to penance their sins, they were obliged to lead round the "kaparah" (a hen or a cock), afterwards they were to give it to the Khakham or to the poor man. The ritual was to be performed according to the definite religious rules and traditions. For the Jews it was edible, if it was killed by "Shokhet". He must have been taught specially for the occupation and role.
 116. D. Gvelesiani. Shokhet – Slaughtering poultry. Paper, water-colour. 44X65. №7-98/138
 117. Bagdadi. Silk, knitted on the hand weaving loom, printed. 75X70. №1749
 118. Sh. Koboshvili. Exposing The Torah scrolls in the Synagogue. Paper, gouache. 26,5X40,5. №7-98/13
The last day of Sukkot is crowned with celebration of Simhat-Torah feast. After finishing of last page of Torah, scrolls are taken out of the special built-in closet (which are built in the walls of the Synagogue in order to keep the scrolls inside. They face towards Jerusalem). The scrolls are led around the Synagogue accompanied with cheering Jews. Afterwards the scrolls are kept in Arc for a year.
 119. Covering of Torah scroll. Brocade, calico, gold thread, knitted on the weaving loom. 57X36. №10-52/66
 120. Torah scroll. Wood, paper. №162-13/2
The Sefer Torah (the scroll of Torah) is the most important religious, saint object of the Synagogue. As a rule, it is wrapped in specially-made clothe and is ended with a crown.
 121. The crowns of Torah scroll. Copper, coinage. H – 44. №10-52/211
Rimonim – Finial of Torah, it means pomegranates in Hebrew, which reminds you the shape of initial crown.
 122. The crown of Torah scroll. Copper, coinage. H – 44,4. №10-52/214
 123. The crown of Torah scroll. Copper, coinage. H – 38. №10-52/215
 124. The crown of Torah scroll. Copper, coinage. H – 32,5. №10-52/211
The crown symbolically emphasises the grandeur and importance of the Torah. The tradition of decorating Torah, crowned started in the middle ages. It is often decorated with marvelous and brilliant coinage – based on Jewish motivations handwritings, with the representations of animals and other types of ornaments. The crown is equipped with

bells and announce the appearance of Torah.

125. Sh. Koboshvili. The worshipping to the Bible of Brei. Paper, gouache, water-colour. 40X60. №7-98/17
Medieval manuscript written on parchment, the miraculous cult of "The Bible of Brei" is connected with the Jews from the village Brei. After losing it, the worshipping object the printed version of the Bible, which belonged to the Avalishvilis by the representatives of the Davarashvilis. Due to this fact, it was renamed as "Davaraant Bible" or "Suramian" Bible. One of the servant of the Synagogue, took care of it. When a sick person, or visitors used to enter a place, he made them stroke the surface of the Bible, with closed eyes and read a line. This process was considered to be the special treatment, owing to its miraculous features.
126. Sh. Koboshvili. Supplicating for the Bible of Brei. Cardboard, Indian ink, pencil. 23,5X30,5. №7-98/56
127. D. Gvelesiani. Threatment by the Bible of Brei. Oil on wood. 61,3X40,3. №7-98/70
128. D. Gvelesiani. Prayer against the drought. Paper, water-colour. 27,7X41. №7-98/67
129. D. Gvelesiani. A legend about the Bible of Lailashi. Oil on canvas. 30X43,3. №7-98.67
Bible of Lailashi represents a handwriting version of Torah, accompanied with comments and colourful geometrical decorative figures. Nowadays it is saved at National Centre of Manuscripts, as well as the Bible of Brei. The manuscript is written on parchment and is the text of Pentateuch together with Masorah. A palaeographic analysis of the manuscript makes it possible to suggest that the manuscript belongs to the X-XI centuries.
From the point of view of the writing of the consonantal text the Tbilisi Codex is one of the best among the manuscripts known up to present.
It is said to have the magic power and miraculous features. It became the main worship item of the both Jews and Georgians. And according to the legend, the Bible of Lailashi was brought to Georgia on the Angels' wings.

Jewish
Historical
Seminars

שגרירות ישראל
Embassy of Israel

მადლობას ვუხდით დახმარებისა და ფინანსური მხარდაჭერისათვის
ისრაელის საელჩოს საქართველოში და მის საგანგებო და
სრულუფლებიან ელჩს, მის აღმატებულებას, **ბატონ იცხაკ გერბერგს**

ებრაულ ისტორიულ სემინარს, ბენ ცვის ინსტიტუტს და
პროფესორ იომ ტოვ ასისს

Special thanks for helping and for the financial support to the **Embassy of Israel** and personally the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the State of Israel in Georgia, to excellency **Dr. Itzhak Gerberg**

Jewish Historical Seminar, Ben-Zvi Institute for the Study of Jewish Communities of the East and professor Iom Tov Assis.

ყველა უფლება დაცულია
© 2010. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
თბილისი, 0105, ფურცელაძის ქ. 3

All rights reserved
© 2010. Georgian National Museum
3, Purtseladze Str., Tbilisi 0105, Georgia

info@museum.ge www.museum.ge

כל הזכויות שמורות
זכות יוצרים © 2010. המוזיאון הלאומי של גרוזיה.

המוזיאון הלאומי של גורגיה
טביליסי 0105, פורצלדזה 3, טל' 99-80-22, פקס: 98-21-33